

AZ ÉLET NAGY ESEMÉNYEI

- I. Születés és keresztelés**
- II. Házasság és lakodalom**
- III. Temetkezés a Pusztán**

AZ ÉLET NAGY ESEMÉNYEI

BECK ZOLTÁN

I. Születés és keresztelés

Azt mondják a Pusztán, hogy régen a gyerekeket Isten áldásának tartották, és nem féltek attól, hogy sok gyerek lesz. Szerették a gyereket, de szükség is volt rá, mert a családi munkamegosztásban életkorának megfelelő feladatokat látott el. Voltak azonban olyan famíliák is, amelyben a birtok megőrzése céljából csak egy-két gyereket szültek. A Kersmajer családban például 13 gyerek született. Valamennyien jól nevelt gyerekek voltak. Rajtuk kívül sok családot sorolhatnánk még, akik 8—10, vagy ennél is több gyereket neveltek. A Pusztán az 1910-es években kezdték a születéseket szabályozni, de általánossá csak az első világháború után vált. Egyesek az 1910. esztendő jelölik határkönek. Abban az adatközlők megegyeznek, hogy az első világháború után rohamosan apadni kezdett a családtagok száma s 1920 után az 5—6 gyerekes család már nagycsaládnak számított.

A birtok házasság útján való gyarapodását így fejezik ki a Pusztán: „a holdak szívesen házasottak össze”. Volt úgy, hogy még rokonságon belüli házasságot is kötöttek — mint T. F. esetében —, hogy a birtok „né mennyén széjjel”. A nem kívánt gyereket művi beavatkozással vetették el. Aki meg tudta fizetni, az orvoshoz ment, volt, akinek a bába intézte el. Ez persze titkos volt, de nem maradt mindig titokban, mert többször előfordult tragédia is ilyen esetben — Sz. S. 280 holdas nagygazda felesége is elvérzett és az ember maga maradt a két gyerekkel.

Olyan hely is volt, különösen szegény családoknál, ahol azt tartották, hogy a gyerek nem az Isten áldása, hanem Isten átka. Nem tekintették áldásnak a leányanyák gyermekeit sem. A leányanyát elítélték, kiközösítették, „rossz szömély” -nek nevezték, megszólták. „Biztosan azér van neki virágos papucs! Valaki vötte neki a vásárba.” A megese leányokat nem vették feleségül, úgy öregedtek meg. A szülők — ha az eset kitudódott, kétféleképpen reagáltak lányuk viselt dolgára. Volt aki azt mondta: „mit csinájjunk, ha mán így járt?” A legtöbb helyen azonban megverték a lányt. Mái is emlékeznek egy 1918-ban történt esetre, amikor az egyik lányt kötéllel nagyon megverték és becsukták a kamrába. Enni is csak oda adtak neki, úgy tartották, mint a rabot a börtönben. Hideg tél volt, amikor szült. Kiszökött a kamrából és a kazlak közt szülte meg a gyereket. A kisgyerek megfagyott. A béresüktől volt a gyerek. A megese leányok szülésénél általában az anyjuk és a szomszédasszony segített, nem akarták a bábát hívni. Amelyik „orozva csinát kölök” megmaradt, egészséges volt, mint az orozva kelt csirke. Nem volt meg mindig mindenük, mint más gyerekeknek: voltak, akik répán, pattogatott kukoricán teleltek, rongyosan, mezítláb, mégis egészségesek voltak. „Embër lét abbul a gyerekbül mindbül, ojan, mint a reszelt patkó.”

A terhes asszony egészen a szülésig éppen úgy dolgozott, mint azelőtt. A gazdagabb családoknál jobban kikímélték, amikor már várták az idejét, de a szegényebb családoknál és a cselédeknel az utolsó percig dolgozott. Nem ritkán dolog közben szült az asszony. Olyan eset is előfordult, hogy a mezőn dolgozó asszony munka közben szülte meg, és úgy vitte haza a gyermeket a kötényében. Az öregek, ha ilyesmiről emlékeznek, lenézően legyintenek: „nem nyavajogtak azok a szülőotthonért.” Fejes Mártonné arra emlékezik, hogy egy asszony a piacon libát árult, ott szülte meg a gyermekét. Összefogta a szoknyájával, és abban vitte a kocsira, aztán kivitték őket a tanyára. Sz.-éknél az asszony verte a markot az utolsó napig. Egy nap maradt odahaza, mikor szült, azután kint a földön dolgozott tovább. Az anyósa vitte ki hozzá a gyermeket — az ebéddel együtt —, hogy az anyja megszojtassa. Aztán vitte haza. Az egyik cselédasszony, aki hét és fél hónapos terhes volt, kukoricát hordott a góréba — emlékezik egy volt szülésznő —, vérzés állt be nála, de a bába ehhez nem nyúlhatott, orvoshoz kellett vinni. A gyerek nem maradt meg.

Nem véletlen, hogy a népi képzeletben és hitvilágban oly sok körülmény szerepel, mely a születendő gyermeket és az anyját védi.

Ha a terhes asszony megkíván valamit, a kívánságát teljesíteni kell, mert különben „elmegy a gyerke”. Ha nagyon megkívánt valamit: „nesze, e nő vezsd a Péterkédet!” Ilyen esetben még a lopást is megengedik neki, mert azt tartják, hogy az a gyümölcsfa, amelylyikről állapotos asszony eszik, bőtermő lesz. De például tököt nem lophat a terhes asszony, mert kopasz gyermeke születik. Összenőtt, vagy páros gyümölcsöt sem tanácsos lopnia, mert akkor ikrei születnek.

A terhes asszonynak szelídnek kell lenni — születendő gyermeke érdekében. Nem lehet például indulatos: kutyába vagy macskába nem rúghat bele, mert szőrös lesz a gyermeke. Nagyon tapintatosak azok a babonák és hiedelmek, melyek a terhes asszonyokasem hagyják eltunyulni, hanem megkívánják tőlük is az egészséges munkavégzést — az egészséges szülés szempontjából. Azt tartották például, hogy ha az áldott állapotban levő asszony házában szennyes ruha vagy főlhalmozódott mosatlan van, akkor ótvaros lesz a gyerek. Ugyancsak a könnyebb szülés érdekében alakult ki az a hiedelem, hogy a terhes anyának napközben nem szabad aludnia, vagy hosszú pihenőt tartania, mert akkor korán hal meg a gyermeke.

A gyermeket védi az a hiedelem is, hogy nem szabad az anyát bántani, mert az útés helye meglátszik a gyereken is. Meglátszik rajta az is, ha az anyjára valamilyen gyümölcs pottyan.

Ha kukoricát pattogattak, mondták a viselős asszonynak: „nehogy megjiggy, mer ha odakapsz, megláccik a gyerekén”. Volt, akinek fosztás közben kukoricát dobtak, és a kukoricaszemek meglátszottak a gyerek testén. Egy asszonynak a szájához egeret dobtak: „a lánya száján most is ott az egér”. Fejes Márton anyja mazsolát pucolt és egy szem a melléhez esett. Odakapott. Még az unokák mellén is megvan a mazsolaszem.

A születendő gyermek nemét illetően különböző felfogások vannak. Régen a fiúgyermeknek nagyobb volt a becsülete: „Az ember az ember, az asszony az csak asszony.” Fontosnak tartották a fiúutódot, mert az „fönntartya a család nevit.” Voltak családok, ahol azért volt sok gyerek, mert az elsők „leánnak sikerütek.” A leánygyermektől azért is viszolyogtak, „mer avval hamarabb baj lehet”. Figyelték is, hogy a kialakult tapasztalatok szerint mire lehet számítani. Azt tudták, hogy a fiú mindig később születik, mert „a leány mindig siet”. Külső jelekből is következtettek: ha az asszony hasa hegyes, akkor fiú, ha lapos, akkor lány lesz. Ha széles az asszony fara, akkor is lány lesz. Egyéb jelek is utaltak a gyerekek nemére. Ha a kívánós asszony férfias dolgokat kíván, mint cigarettát, nehéz ételeket, italt, akkor biztosan fia születik: ha édességet, finomságokat, akkor lánya.

A gyermek születése körüli előkészületek közé tartozik, hogy ruhákat csináltassanak vagy csináljanak a gyermek és az anyja számára. A babakelengye finomabb anyagból készült, és a pólyán kívül kis ingecskéből és pelenkákból állott. A vásárhelyiek már akkor

hozzákezdének ezek elkészítéséhez, amikor a „gyerök jelt ad magáról”, azaz megmozdul. Orosházán erősen tartotta magát az a hiedelem, hogy nem szabad előre elkészíteni a kelenyét, mert akkor „a gyerek szerencsétlenül születik.” A tanyán élők is ismerik ezt, a pusztai élet lehetőségei azonban már régen háttérbe szorították az efféle hiedelmeket — a célszerűség előnyére. Az ilyen nagy esemény nem jöhet váratlanul, ahol a segítségért nagyon messzire kell menni.

Amikor elérkezett a szülés ideje, általában bábát hívtak segítségül. Kórházba csak olyankor mentek szülni, ha már nagy baj volt. A nagyobb településeken rendszerint működtek hivatásos bábák, régebben azonban a „parasztbábák” segédkeztek a szülésnél. Kiss Lajos, a vásárhelyi nép életének klasszikus megfigyelője és megörökítője, híres munkájában, „A szegény ember életé”-ben a „könnyen élők” közé sorolja a bábákat, akik általában ügyes, szegény asszonyok közül kerültek ki, és természetüknél fogva hajlamosak voltak a szülésnél szükséges segítőmunkára, és tudományukat lányuknak adták örökségül. Itt mondja el, hogy a tanyán is volt bába, azonban a tanyai bábának sokkal nehezebb volt a dolga, „sokkal többet kellett talpalnia. Szegény helyen nem volt kocsi, és gyalogolnia kellett térdig érő hóban, nagy sárban 5—6 kilométer távolságra is. Sok esetben a rossz út miatt lóháton mentek a bábáért. A tanyai bába, kivált kint a Pusztán, egész évben sem látta a várost. Két-három hétig se volt otthon, járt tanyáról tanyára.” A még élők emlékezete szerint a századfordulón már volt bába a Pusztán. Pusztaközponon élt Gojárd Katalin és az egész Pusstát ellátta. Őt a Pusztá leghíresebb és legtöbbet emlegetett bábája követte: Gomolka Imréné. Orosházán, a falu szélén élt Háriné. Az orosházi származásúak leginkább bementek a városba, a háznál szültek.

Nem ritka esetben a szülő nő még a bába segítségét sem vette igénybe. Vagy azért, mert váratlanul, gyorsan jött az esemény, vagy azért, mert nem tudott fizetni a bába munkájáért. Ilyenkor egymaga szült: ágyban vagy más, e célra odakészített alkalmatosságon: két egymás mellé állított lócán vagy széken. Ha székek segítségével szült az anya, akkor letérdepelt, rákönyökölt a két székre: „a könyöklés segített szegénynek a fájdalmat enyhíteni, nem hánytavetette úgy magát.” Cs. L.-né 1934-ben látott hasonlót: „Összetette az öregasszony a két négylábas széket, ráültette a fiatalasszonyt, hogy a csöppség a székek közötti nyíláson jusson a földre helyezett ruhára.” F.-né nagyanyja (1870 körül) nyolc gyereket szült szalmán. Szalmára lepedőt terített, hogy az ágya ne legyen véres.

A szüléssel kapcsolatosan több babonás szokást emlegetnek. Ha az asszony sokáig vajúdott, a szülés megkönnyítésére az ágy alá fokhagymát vagy valami éles szerszámot kellett tenni, „hogy a gonoszok ne akadályozhassák a szülést.”

Kivételesen ilyenkor az urát is odaengedték, hogy kicsit megsimogassa vagy ráüssön, hogy a fájdalmak enyhüljenek. Az ember feladata az volt, hogy a tűzre vigyázzon, vizet melegítsen. Szükség esetén még a fűrösztésnél is segíthetett.

Az újszülöttet a bába segítségével megfűrösztik. Ha bába nem volt a közelben, akkor a „kontárbábát”, a javasasszonyt hívták el, vagy pedig valamelyik szomszédasszony segített. A vásárhelyiek azt tartották, hogy csakis esővízben szabad fűrösztetni, mert a kútvíztől megrepedezik és ótváros lesz a gyerek bőre. Az orosházi származásúak szokása szerint a megfűrösztett gyereket a bábaasszony sótlan disznózsírral megkente, a „gyerékszirt” pedig kanállal vagy fakéssel lekaparta róla. Érdekes megjegyezni, hogy ennek a váladéknak szerelmi varázserőt tulajdonítottak a vásárhelyiek: azt tartották, hogy ha szerelmes leány vagy asszony az ilyen zsírt annak a férfinak a ruhájához keni, akit szeret, akkor az sohasem hagyja el. Valamikor zsír helyett hájjal kenték be a gyerek testét. Ez a tény magyarázza azt a szólást, amit gyakran lehet hallani a rossz gyerekekkel kapcsolatban: „Rossz hájjal kente még a bábasszon a seggét, azér vagy ojan rossz!”

Hintőpor nem volt, az első fűrösztés után jól megszitált fűrészpórral, vagy ahol volt, síkporral szórták be a gyerek testét. Máskor nem használták ezt, csak az első fűrösztéskor.

A gyermeket fateknőben fűrésztötték. Kútvízzel nagyon nehéz volt tisztára mosni a baba finom kis bőrét. Az 1930-as évektől balzsamos vazelinnal kenték be.

A fűrésztés után a gyermeket az asztalra tették. Ennek a szokásnak kétféle magyarázatát is adják. Egyesek szerint azért van ez, hogy a gyerek olyan legyen, mint a falat kenyér, mások azzal okolják, hogy „méglegyen a gyerek egész életébe a betevő falattya.”

A születés körülményeiből és a gyerek első megjelenéséből sok mindenre következtetnek. Széles körben ismert az a hiedelem, hogy a foggal született gyermek különös tulajdonságokkal rendelkezik: „táltos léssz.” A „burokba született” szólás is szerencsés sorssal egyértelmű. A vásárhelyiek szerint az a gyerek, aki vasárnap születik, kényes lesz, és bármennyire is szerencsétlen napnak ismerjük a pénteket, azt tartják, hogy a pénteken született gyermekre szerencse vár.

Az életvarázslás szándékát idézi az orosházi származásúak általánosan ismert szokása: a *bélhúzás*. Ez azt jelenti, hogy a születéskor mindjárt levágtak egy tyúkot, és a gyerek apjának szét kellett szednie a tyúk belét, lehetőleg úgy, hogy ne szakadjon el. Ehhez az fűződőtt, hogy minél hosszabbra sikerült húzni a belet, annál hosszabb élete lesz az újszülöttnék.

Attól kezdve, hogy „méglett az öröm a háznál”, a ház népének figyelve természetesen a jövevényre irányult. Az apa ugyan végezte tovább a megszokott dolgát, de a feleség anyja, a bába, vagy a szomszédasszony kéznél voltak.

Régebben, míg az emberek babonásabbak voltak, a megszületéstől a keresztelőig különösen nagyon vigyáztak a kisgyerekekre, nehogy valami rontás érje. Azért, hogy szemmel ne verhessék meg, meg szokták köpködni a kicsit. A szemmelverés ellen azzal is védekeztek, hogy fordítva adták rá az ingecskét, vagy szalagot kötöttek a csuklójára, ha pedig szép hajjal született, akkor a hajába. Régen is, ma is szokás, hogy a keresztelőig éjszaka sem hagyják sötétben a gyermeket, nehogy a gonosz a sötétben hatalmába kerítse az ártatlan lelket. Sokan csupán dísznek vélik a parányi petróleumlámpáskákat, pedig ezek voltak a „gyeréklámpák”, a mécsesek és gyertyák fentebbi hiedelmet kiszolgáló polgárosultabb utódai. Ezt a nagy óvatosságot a túlvilági életben való hit indokolta, hiszen úgy tudták, hogy keresztelés nélkül csak a tisztítófűz után lehet a mennyországba jutni; vigyáztak, nehogy a sötétben megrontsák a pogány kisbabát a gonosz szellemek.

A régebbi időkben, amikor meglehetősen nagy volt a csecsemőhalandóság, a gyermek lelkiüdvé érdekében igyekeztek minél előbb sort keríteni a keresztelésre. A vásárhelyi származásúak a születéstől számított harmadik napon szokták megkeresztelni a gyermeket. Az orosházi hagyományok szerint — kivéve a „szárazkeresztelőt”, más néven *száraz paszitát* — amit a gyermek súlyos baja esetén egyházi tilalom ellenére a bába szokott elvégezni —, gyakori volt, hogy megvárták, míg az anya megerősödött egy kicsit, ha nem is feküdt még ki a „gyerékágyat”.

Meg kell említenünk, hogy a „száraz paszita” jelentése nemcsak a fent említett „gyors keresztelés”, hanem jelzője a szegény családok keresztelőjének is. A módos családoknál egy-egy keresztelő „kisebbszerű lakodalommal felütött.” „A szegényeknek csak hidegvíz vót. Szerencsés kutya vót, amelik egy csontot talát.”

A keresztelés a család életének nagy eseménye. Az ünnep gazdagsága, pompája függött a család, valamint a rokonság gazdagságától, nagyságától. A vásárhelyi származású pusztaiak nagyobb keresztelőt tartottak. „Még cigánybandát is hívtak, és beleattak minden érést.”

A keresztelő alkalmával rendezett lakomának megvált a hagyományos étrendje. Régebben többnyire birkát vágtak és a pörköltet túrós lepény és túrós rétes követte, de nem maradhatott el a vásárhelyiek hagyományos *perce*, illetve az orosháziai *kúcsoskalácsa* sem. A juhtartás csappanásával előtérbe kerültek a sertéshúsból és a szárnyasokból készült húsos ételek: töltött káposzta és különböző sült húsök; a tésztaféléket újabban tortával egészítik ki.

A keresztelőnek is megvan a maga meghatározott rítusa, a hagyományos mozzanataival. A keresztzülöket már a gyermek megszületése előtt kiválasztják és föl is kérik. A keresztzülők kiválasztásánál nem ragaszkodnak ahhoz, hogy azok a testvérek közül kerüljenek ki. Orosházán azt mondják, hogy „a testvér az csak testvér, de a koma az koma.” A Pusztán is általános szokás, hogy a szülőanya leánykori barátnőjét, vagy a férj legjobb barátját, katonapajtását és annak feleségét hívják keresztzülőknek, komáknak. Keresztzülőknek általában házaspárt szoktak hívni. Az orosházi evangélikus egyház anyakönyvének tanúsága szerint a régi időkben nemcsak egy keresztkomát hívtak, hanem többet is. Ezt a bejegyzést olvashatjuk például az anyakönyv egyik oldalán: „1760. 1. aug. megker. Fekete István lányát Örszét. Komák Tóth Péter, Gulyás János, Horváth György, Magyar Márton, Tóth János, Kamondi György.” A több koma hívásának szokása a századfordulóra teljesen megszűnt. Többen emlékeznek, hogy apjuknak, anyjuknak még két keresztapja is volt.

Szokás volt, hogy szegény családok gazdag keresztzülőt hívtak. „Az asztán kirakodott: vót rëndés kérésztelő, nem száraz. Egy kis pézt a dunyhába is dugtak.” A gazdák a jó cselédnek szívesen vállalták a keresztkomaságot. A cseléd megkérte, hogy:

— Elgyünne-e gazduram körösztapának, ha möglösz a gyerök?

— El én, adok egy birkát is. Mög is nyúzom! — válaszolta az egyik gazda.

A keresztzülők tisztje volt, hogy a gyermeket a keresztvíz alá tartásák. A Pusztáról legtöbbször a városba hozták a gyermeket, hogy „városi illetőségű légyen,” de kereszteltek pusztai templomokban is. Amikor a gyermekkel elindultak a templomba, vásárhelyi szokás szerint a kisbaba helyére, az anyja mellé tették a mángorlót, hogy az álmát el ne vigyék, nehogy sírós legyen. A templomhoz egy vagy több kocsin érkeztek. Ha a pusztai templomban volt a keresztelő, akkor egy kocsin ment csak. A féderes kocsi négyen fértek, ötödik a kisbaba volt. A gyereket a keresztanya fogta, mellette a szülésznő ült, amíg nem volt, addig az anya nőtestvére vagy egy szomszédasszony. Rajtuk kívül még valaki, „aki fölkapaszkodott.” Az evangélikus vallásúakat a kardoskúti, a reformátusokat a barackosi templomban keresztelték, a katolikusok pedig Orosházára vagy Vásárhelyre jártak be. Amíg a Pusztán templom nem volt (az 1915-ös évekig), a pap a Fehértó-parti iskolába járt ki a városból keresztelni. A szertartás elvégzéséért a keresztapa szokott stólapénzt és ajándékot adni a papnak; egy üveg bort, kulcsos kalácsot, peracet vagy rétest. Orosházi katolikus szokás szerint a keresztanya a megkeresztelt gyermekkel megkerüli az oltárt, de ennek a mozzanatnak nem tudják magyarázatát adni. A templomból boldog ünnepi hangulatban térnek vissza a házhoz, ahol a kiskapunál várják őket, mert ott szokták a keresztzülők átadni a megkeresztelt gyermeket az országosan ismert szólásformulával: „pogánykát vittünk, keresztényt hoztunk.” A keresztanya ilyenkor a gyermeket a feje fölé szokta emelni, a következő szavakkal: „ljen nagyra nyőjji!” Más szokás szerint a gyermeket bevitték a házba, és a keresztanya a földre tette, mondván: „aki szereti, maj főveszi!” Az apa szokott ilyenkor odaugrani, hogy fölkapja a gyereket. A szertartásnak ezen a pontján adják át a keresztzülők az ajándékot: lányoknak fülbevalót, nemesfém pénzritkaságot, fiúknak pedig rendszerint pénzajándékot, esetleg játékokat.

Ha szegény családnak kellett ajándékot vinni, azt vittek *korozsmába*, amire szükség volt: két pár tyúkot, egy-két libát; a malac már nagy ajándék volt. Meg kell jegyeznünk, hogy a keresztzülők részéről nem ez volt az egyetlen — kötelező jellegű és elvárt — ajándékozási alkalom, hanem ha a gyerek iskolába ment, az első felszerelést is a keresztzülőtől kapta; később bérnálláskor kapott pénzt és ruhát, majd az esküvőkor kellett kinyitniuk a *bukszát*: a leánynak a menyasszonyi ruhát a keresztanya vette meg, a keresztapa pedig valami lábasjóságot adott az ifjú párnak.

Míg a keresztelés szertartásán túljutottak, a konyhán nagy volt a sürgés-forgás. Ebédre rendszerint meghívták még a távolabb élő rokonságot is és egy pár jó szomszédot. Barom-

fit vagy bárányt vágtak. A levest a konyhában, a paprikást az udvaron, bográcsban főzték. Említettük már, hogy a vásárhelyi származásúak nagyobb szabású keresztelőt rendeztek. Az ő hagyományos étrendjüket Kiss Lajos a következőképpen sorolja: „tyúkhúsleves csigatésztával, paprikás hús, szárma (töltött káposzta), sült hús, fánk és lepény.” Nem hiányozhat természetesen a bor sem. Érdekes szokást is említ: „Evés előtt, akinek hamarabb eszébe jut, összeszedi a rossz cserépkantát, fazekat stb., és az ajtóhoz vágja, hogy süket ne legyen a gyerek, ki ha fölsivalkodik a nagy csörömpölésre, úgy bizonyára nem az.” Ismerték ezt a szokást az orosháziak is, azonban a gyermek kímélése szempontjából — s a cserépedények is lassan kimentek a divatból — fokozatosan elhagyták.

Az ebédet beszélgetés, dalolgatás követte, hogy az újszülött élete mindig vígság legyen. Előfordult, hogy a nagy jókedvben — citerazene mellett — még a babát is megtáncoltatták: — „Gyere, az anyád csókujjon meg, majt te is tucc táncóni 18 éves korodba!”

Mikor a vendégek elbúcsúztak, pénzt szoktak adni a gyermeknek. Azt mondják, azért, hogy ne legyen fősvény.

A vendégség elvonulásával a kisgyerek is, az anyja is megnyugodott, hiszen mindkettejüket megviselték az ünnep izgalmi. Nem is háborgatja őket senki sem, csupán a rokon asszonyok, a komaasszony és néhány jóismerős látogatja meg, hogy a gyerekágyas asszonynak finom ételeket hozzon, amitől hamar erősödik.

II. Házasság és lakodalom

1. Készülődés a házasesetre

A parasztember választott párja a legközvetlenebb munkatársa volt egy életen át. Nem csoda, ha a párválasztás nagy körültekintést kívánt. Nagyon fontos volt a választott élettárs életrealitása, dolgossága is.

A házasesetre való felkészülés már a gyermekkorban megkezdődött. Arra a régi, hagyományos szokásra gondolunk egyrészt, amely dinasztikus úton igyekezett irányítani a családi vagyoni alakulását, és már gyermekkorban kiszemelt fiatalokat nevelt egymás közelében úgy, hogy azok természetesnek vették, hogy egymást „válasszák”, ha eljön az ideje. Másrészt a családon belül történő, nemi életre nevelő hagyományokra gondolunk. A nemi megkülönböztetés és elkülönítés a családban már azzal elkezdődött, hogy — ahol csak nem voltak szűkösek a körülmények, külön ágyban aludtak a fiú- és a leánygyermek. Külön is mosdatták, és később maguk a gyerekek is külön mosakodtak; a lányok leginkább a konyhában, a fiúk sok helyen a kamrában. Olyan eset is előfordult, mint J. J.-éknél, hogy a később született kisfiút a lányok fürösztötték, és jót nevettek, mikor az öccsük „gangosan pisált a vízbe.” Az anyjuk kedvesen intette őket: „Né nevésték ki a kis kakasomat!” A kisfiú nemiszervét természetesnek találták, hiszen a tanyában vagy a szomszédban kan, bika vagy csődör is volt: „annak úgy köll lenni.” 14—15 éves korban a fiúk is, a lányok is megmegtették a párosodó állatokat. A lányok inkább csak titokban leskelődtek, mert féltek, hogy rájuk pirítanak, ami meg is történt. Az egyik tréfás kedvű szomszéd rájuk kiáltott: „Nem baj, nézzétek csak, titeket is még lehet mán nyomni, szőrös a mumátok!”

A lányokat az édesanya nagyon szigorúan fogta. Kellett is, hogy vigyázzanak rájuk, hiszen a tanyában béres, tanyás, kanász is élt, és „nem lehet tunni, kibe mi lakik.”

Az anyának fontos szerepe volt abban is, hogy a lányt fölvilágosítsa a nemi érése idején. Igaz, hogy a szemérmesség miatt ez sokszor elmaradt, de a legtöbb esetben csak megtörtént, hogy az addig ismeretlen jelenségtől megijedve a lány megkérdezte: „Idésszülém, mér

fojik éntülem a vér? ” Vagy a hetenkénti mosáskor leváltott fehérnemű árulta el a baját, és ilyenkor az anya mondta a lányának: „tégéd is jár a baj.”

A fiúgyermek felvilágosítása „magátul mēnt.” Mikor nagyobbak voltak, kinn aludtak az istállóban a nagyokkal, ahol az öregbéres és a legények a maguk keresetlen szavával és érdekes történeteivel kioktatták a surbankó legénykét.

Iskolás korukban a gyerekek már huncutkodtak egymással. A módosabb családok gyerekei — ha a nagyszülők valamelyik városban laktak, onnan jártak iskolába. Iskolából hazafelé menet a fiúk „környékezték” a lányokat: csipkedték őket, lökdösődtek. De ez csak játék volt. Nagy élmény volt a levelezés: a lányoknak különösen tetszett, megmutogatták egymásnak, hogy mit írt a fiú. Olyan helyen, ahol koedukált osztályok voltak, vagy éppen osztatlan iskolák, mint a Puztán, együtt játszottak a fiúk és a lányok. Lassan-lassan elvált, hogy melyik fiú melyik lányt kedveli jobban. Amelyik jobban tetszett neki, azzal többet beszélt, néha megkergette s ha utolérte, egy kicsit „mégincozta.”

Az iskolás kor után a nagylányoknak és a legényeknek többféle alkalmuk volt az összeismerkedésre és összejárára. A munkaalkalmak közül a fonóka, a fosztóka és a tipróka emlékezetes. Ezeknek a munkaalkalmaknak igen szigorú erkölcsi normatívái voltak, és aki rossz hírű lett, „avval kölletlenül bántak vagy nem is szóltak hozzá.” A szórakozóalkalmak közül a legelterjedtebbek voltak a labdázók, cuhárek és az olvasóköri multságok. Ezek részletes bemutatását megtaláljuk e könyv más fejezeteiben. A viselkedésre ezeken a nyilvános alkalmakon is nagyon vigyáztak. Az például nemigen fordulhattott elő, hogy az olvasókör táncteremből egy leány legénnyel kiment volna az udvarra, mert arra nemcsak a kísérője, de mások is figyeltek, és nagy szégyen volt. Volt olyan eset, hogy a lány a legénnyel bejött a terembe, söprűt adtak a lány kezébe, jelezve ezzel, hogy söpredéknek tartják, és a cigányokkal kimuzsikáltatták. Ez volt a legnagyobb szégyen. Jó ideig el se mehetett a bálba. Az egész környéknek megvolt róla a véleménye.

Meg kell emlékeznünk arról, hogy a házassélettel kapcsolatosan sok-sok hiedelem és babona van, melyeket még ma is emlegetnek, ha nem is hisznek bennük. Ezek egy része a férjhezmenés, illetve a nősülés előtt inti a fiatalokat. Ha valaki otthagya az ülkéjét, nem megy férjhez. A nagylánynak nem szabad az asztal sarkához ülni, mert nem megy férjhez. Arra is vigyázni kell, nehogy a tükröt leejtse, mert ahány darabra törik, annyi évig pártában marad. Az sem megy férjhez három évig, aki törött tükörben fésülködik. A söprű használatához is fűződik hiedelem. Ha a nagylány a söprést az ablaknál kezdi, akkor kisöpri a kérészt a házból. Ha pedig valaki olyan ügyetlenül söpör, hogy a saját lábát is megsöpri, nem megy férjhez. A legény nem kap feleséget, ha az anyja egy lányt megkínál valamivel, és az nem fogadja el. Ha kéményseprő jön, akkor a lánynak törni kell a seprőjéből, és szerencséje lesz a férjhezmenésnél. Ha többen vannak együtt és a leesett tüt valaki leghamarabb megtalálja, az megy férjhez leghamarabb. Különböző előjelekből azt is meg lehet tudni, hogy merrefelé viszik majd a menyasszonyt. A legismertebb az a hit, hogy gyufát kell gyújtani, és amerre a gyufa feje leesik, arról jön a kérészt. Szerelmi varázslatokat is ismertek a Puztán, ezek egy részéről azonban megjegyzi, hogy csak hallották, maguk meg nem csinálták volna. Azt mondják, hogy ha a lány azt akarja, hogy egy legény szeresse, úgy érheti el, hogy Szent György-nap előtt levelibékát fog, azt üvegbe teszi és mikor a béka összeszárad, meg kell törni és borban meg kell itatni a legénnyel. A Vásárhelyről származók magukkal hoztak olyan hiedelmeket, amelyekről Kiss Lajos is megemlékezik már. Ilyen az, hogy ha „gombostüvel a lány megszúrja a bal keze kisujját, ami vér kijön, egy almának a csomája helyére beleszöppenti, s a kihúzott csomával bedugja. A látogató legénnyel az ilyen almát megéteti, az szerelmes lesz tőle a lányba.”

Amikor a fiatalok úgy megszerették egymást, hogy már a házasság is szóba került, a legény elment a lányos házhoz és a szülőkötől megkérdezte:

— Jó szívvel vészik-ë, ha eljárógnék magukhoz?

Ha nem volt ellene kifogás, akkor a lány apja így válaszolt:

— Hát, megengedgyük, ha jó szívvel gyüssz!

Az ilyen válasz hallatán a legény is meg a lány is megkönnyebbült, hiszen nem lehetett előre tudni, hogy mi lesz a család állásfoglalása. A legény látogatása után nemsokára, — egy-két héten belül — elküldte a *ködmönös asszonyt* vagy a *ködmönös embert*, a kérőt, aki az ünneplő ruhájába öltözött. Rendszerint keddi napon mentek kérni, hogy kedvesen fogadják őket, de a vasárnap volt a legalkalmasabb. Mikor meglátták ezeket a tisztükről közismert kérőket, figyelték, hogy hová mennek.

— Mén a *ködmönös* valakihön! — mondták. Akkor is ködmönösnek nevezték, ha az illetőn nem ködmön volt. Ha messzebbre kellett menni, akkor a ködmönöst „parádéba vitték:” féderes kocsiba, vagy parádés kocsiba ültették, a hátsó ülésre. A legény nem ment ilyenkor vele; neki csak a kérést követő vasárnapon illett elmenni. Ha úgy hívták, akkor már ebédre, ha nem, akkor csak délután. A leánykérés különbözőképpen történt. Volt, hogy nem rukkoltak ki mindjárt a kéréssel, hanem előbb beszélgettek egy kicsit. Máskor kereken jövetele céljával kezdte a mondókáját a kérő — hiszen úgyis tudták, hogy miről van szó. A lány közben a konyhában volt, majd csak később hívta be az anyja, hogy ő is véleményt mondhasson — egy halk „igen”-nel. Módosabb helyeken inkább rokont kértek meg a leánykérésre; „annak nagyobb a tekintéje.” Szegény helyen, ahol a kérőnek nemigen tudtak volna fizetni, a szomszéd vállalta a kérő szerepét. Az is előfordult, hogy maga a legény ment lányt kérni.

A leánykérést a *jegyváltás*, más szóval az *eljegyzés* követi. Külön szertartás ez, melynek során a rokonság körében nyilvánosságra hozzák a fiatalok és családjaik szándékát. A lányos háznál szokták rendezni, nagy vacsorával. Már délután gyülekezik a rokonság, szomszédok és kalácsot eszegetnek, borozgatnak, beszélgetnek. Este pedig vacsorához ülnek. A vacsora megkezdése előtt a legény apja szokta bejelenteni a fiatalok szándékát. Az apa a leendő násza mellett ül, mert csak így lesz szerencsés a fiatalok házassága. Felső-lalását követően a fiatalok eljegyzik egymást. Régen jegykendőt ajándékoztak egymásnak, a vőlegény pedig még jegypénzt is adott, a gazdagságához mérten. A menyasszonytól még egy fehér inget is kapott, amit a lakodalomkor vett fel: abban lett új ember. Újabban minden más ajándékot háttérbe szorított a gyűrű; karikagyűrűt húztak egymás ujjára, a vőlegény pedig még egy másik — köves vagy pecsétgyűrűt — úgynevezett kísérőgyűrűt ajándékoz a menyasszonyának. A jegyváltás gyakran történt valamilyen jeles családi alkalomkor; a menyasszony vagy a vőlegény születésnapján vagy névnapján, hogy ezzel is emlékezetesebb maradjon.

Nagyritkán előfordult, hogy a jegyesség felbomlott. A jegyet ilyenkor mindegyik fél megtartotta magának. Több érdekes eseményt emlegetnek ezzel kapcsolatosan. Még a századforduló táján történt, hogy egy A. nevű parasztleány jegyet váltott egy parasztlánnyal. A jegyességük felbomlott, s a jegykendő a vőlegénynél maradt. Mikor az új menyasszonya ágyáért mentek, hogy a régít csúffá tegye, a kendőt ráterítette a két lóra úgy, hogy rojtjaival a ló szerszámához kötözte. Az így kifeszített kendőt az ostorral cafatokra verte.

Egy másik legény meg (Fekete Sándor öregbátyja) úgy tette csúffá az elhagyott menyasszonyt, hogy a tőle kapott jegykendőt a csizmájába kapcarongynak használta, mikor az új menyasszonyához járt, mégpedig úgy, hogy a rojt kilógott a csizmából.

Az eljegyzéstől kezdve a vőlegénynek jogai vannak, melyek azt a célt szolgálják, hogy vigyázhasson a menyasszonyára. Bármikor meglátogathatja a menyasszonyát, azzal a megszorítással, hogy este tíz óra után nem maradhat. Mikor ez az idő eljön, a lány fölveszi a nagykendőjét, és kikíséri a legényt a konyha ajtajáig, ahol rövid búcsúzkodás után elköszönnek egymástól. A lánynak az eljegyzéstől kezdve több kötöttsége van. Nem mehet a leánypajtásaihoz, és a bálba is csak a vőlegényével. Ha a vőlegénye nem táncoltatja, akkor

sem táncolhat mással, legfeljebb három-négy nótát. Új ismeretséget kell keresnie fiatal-asszonyok körében, hogy velük barátkozva felkészüljön a most már küszöbönálló házasságra.

Régebben szokás volt a hosszabb ideig tartó jegybenjárás, néha évekig sem követte az eljegyzést esküvő. Ma ilyenre egyáltalán nincs példa.

Szólnunk kell arról a felfogásról, mely az orosháziakat, a vásárhelyieket egyaránt régebben jellemezte, hogy maguk közül igyekeztek élettársat választani. A két város lakóinak sok-sok rokoni kapcsolata igazolja, hogy e merevség már régen feloldódott. Az egyik pusztai embertől azt hallottuk, hogy a lányok jobban szerettek vásárhelyihez menni, mint orosházihoz, mert az orosházi érzéstelen, a vásárhelyi szebben beszél a feleségéhez. Az orosházi lobbanékony, magánakvaló. Igaz, hogy a vásárhelyi menyecskésebb, de alkalmazkodóbb is.

A jegyváltással egyidőben történt meg a *móring* megbeszélése is. A *móring* bizonyos pénzösszeget jelentett — általában egy hold földnek az árát —, melyet a leendő fiatalasszony örökség helyett kap kielégítésképpen, ha a férje rövid időn belül meghalna gyerek nélkül. Az első világháború után lemondtak róla a lányok: „égye még a fene, én nem csufoskodom avval a móringsal, nem pizér mégyék én firhő.” Így aztán lassan elmaradt a *móringolás*, melynek hivatalos aktusaként említsük meg, hogy az eljegyzést követő napokban a vőlegény apja szerzett egy blankettát, és vagy a háznál, vagy a község házában kitöltötték. Két tanú is aláírta. A legtöbb esetben a község házában hagyták letétben.

Óvatosabb és előrelátóbb szülők a közszerzemény dolgában is ekkor állapodtak meg. A közszerzeményről ugyanis a törvény nem intézkedett, és a jussolás mindig nagyon sok bajt okozott. Az öröklés az egyik házastárs halála esetén úgy történt, hogy ha megegyeztek, és családjuk nem maradt, akkor a közös szerzemény fele a meghalt házastárs hozzátartozóit illette. Ha a házasság elvált, a közös szerzeményt megfelelték.

Bonyolultabb volt az eset, ha nem egyeztek meg a közszerzemény sorsában. Ez esetben, ha az asszony halt meg, és családjá nem volt, minden a férjénél maradt, mert a törvény nem biztosította a közös szerzemény felét az asszony szüleinek. Gyakorlatilag tehát mindig az örökölte az egész vagyont, aki életben maradt. Még azt is, amit a másik odavitt. Ezért aztán ilyen esetekben nagyon sok civakodás és harag támadt. Egész életre szólóan meg tudtak haragudni egymásra a rokonok: még abba a lakodalomba, vagy arra a temetésre sem mentek el, amelyről megtudták, hogy a másik is ott lesz.

Az eddigi hivatalos és szokásos eljárások után a családok közös megállapodása szerinti időben következett az esküvő és a vele járó ünnepség, a lakodalom.

2. A lakodalom

Az esküvő és a lakodalom hosszadalmas előkészülettel járt. Rendezni kellett az egyházi hirdetéseket, be kellett jelentkezni a polgári esküvőre, és ami a legfontosabb volt: gondoskodni arról, hogy a lakodalomban minden meglegyen. A vásárhelyiek csak a vőlegényesháznál tartottak lakodalmat, az orosháziak pedig mindkét háznál, jóllehet a vőlegényesháznál tartott volt a nagyobb. Az ilyen lakodalmat „dupla lakodalomnak” nevezték, csak a vőlegény tanyájában rendeztetet „kurta lakodalomnak” hívták. Ha mindkét háznál tartottak lakodalmat, a menyasszonyosház vacsora után felkerelkedett és átment a vőlegényesházhoz, ahol terítették a számukra s azután együtt táncoltak, mulatoztak. Ha menyasszonyosház rokonsága nem volt kiterjedt, akkor az orosháziak is csak vőlegényesháznál tartották a lakodalmat, de a költségekhez hozzájárultak. Az első világháborúig a tanyán, vagy a városi házban sátor alatt tartották a lakodalmat, csak 1920 után jött divatba azt olvasó-

körökben tartani. Ujj Istvánné szerint már a századfordulótól csak a szegény- és a nyakas-paraszt tartotta a lakodalmat tanyán. Ha a körben, vagy a vendéglőben tartották a lagzit, akkor a két ház együtt tartotta.

A házasság ideje rendszerint az őszi munkák befejezése után volt, és a farsanggal ért véget. Áprilisban már nem volt szabad esküvőt tartani, mert az amilyen bolondos hónap, olyan lesz a házaspár élete is. A Pusztán nem is emlékeznek áprilisi házasságra.

Az előkészületek közé tartozik a vendéghívogatás. Ünnepestes aktus ez, melynek során a *vőfély* fölkeresi mindazokat a családokat, akik hivatalosak a lakodalomba. *Vőfély* nélkül nem tartottak lakodalmat. A leghíresebb *vőfélyek* parasztemberek voltak. A legtöbbet emlegetik Szűcs Bálint, Mészáros Sándor, Makszi Jóska nevét. Ma az egyik legnépszerűbb Geiszt József.

Úgy indul el, hogy kalapján és *vőfénybottján* fehér szalag lobog; erről már messziről meg lehet ismerni. Rigmussal tiszteli meg a vendégnek hívott ház lakóit:

Engedelmet kérek bátor bejövetelemért,
Isten kegyelméből megérkezésemért.
Meghajtom magamat alázatossággal,
Midőn küldöttségem végzem bátorsággal.
Emem küldött N. N. uram és neje mint *vőfélyt*,
Hogyha meg nem vetnék becses tiszteletét.
Énáltalam tiszteltetik X. urat és kedves
feleségét és családját.
Mivel hogy az Isten azt megérni hagyta,
A fölnevelt fiát megpárosítja.
Kéri tisztelettel, hogy ottan legyenek,
Mához két hétre oda siessenek.
Először is a ...-i templomba a hitfelvételre,
Az esküvő után egypár tányér ételre,
egypár pohár borra,
És reggelig tartó vidám mulatságra.
Nagy öröm, vigasság, muzsika, tánc léssen,
A vigasságban e család is részt veszen.
Ez érdemes családot oda invitálom,
Ételrel, itallal ott majd megkínálom.
A jelzett időben jelenjenek meg hát,
szeretettel kérem,
Jelen leszek én is, ha azt az időt érem.
Ezen szavaimra most már választ várok,
Kötelességemben aztán majd eljárók.

A *vőfély* ezután megkínálja a gazdát egy pohár borral a magával hozott üvegből, és ha a gazda elfogadja, akkor az egyben a meghívás elfogadásának a jele is. A *vőfélyt* is megkínálják ezután egy pohár borral, aki rövid beszélgetés után továbbmegy a következő házhoz. A háziakkal való beszélgetés során a házigazda megköszöni a meghívást, még arról társalognak, hogy milyenek ígérkeznek a lakodalom, és milyenek jósolják az új pár életét.

Figyelemre méltó az orosházi származásúaknak az a régi szokása, amit *nappali bálnak* neveznek. Vasárnap délutánra szokták meghívni a vőlegény és a menyasszony a komalegényeket és a komalányokat, vagy a menyasszonyos házhoz, vagy valamelyik olvasókörbe, és itt hívták meg legjobb gyerekkori pajtásaikat az esküvőjükre. A nappali bál délután két órától hat óráig tartott. Tulajdonképpen ismerkedő délután volt ez, azzal a céllal, hogy a koszorúslányok és legények összeismerkedjenek. A koszorúsok a rokonságból és a barátok

közül kerültek ki, de előfordult, hogy nem ismerték egymást. A bála cigányt hívtak, és az előre megtörtént párba állítás szerint kezdtek táncolni. Előfordult olyan eset is, hogy a nappali bált követően valaki lemondott: ő nem megy a kijelölt párjával, mert nem jó táncos. A nappali bálon természetesen evés-ivás is volt: süteményt ettek és bort ittak. Ez a szokás az 1930-as évekig volt divatban.

Külön esemény volt a legénybúcsú, ami még ma is szokás. Ez alkalommal a vőlegény összehívja a barátait, volt katonapajtásait, a vőfélyt is meghívják, hogy jó hangulatot csináljon, és jót mulatnak valamelyik vendéglőben. A vőlegényt ilyenkor jól be szokták rugatni; „asztán maj vigyáz rá az asszony.” Az esemény általában egy héttel az esküvő előtt történt, és csak ritka esetként emlegetik, hogy valaki a menyasszonytánc után — míg a menyasszonyt menyecskének előztetik — tartja. Az ilyen vőlegényt fukarnak mondták.

Hetekkel a lakodalm előtt hozzáfognak a csigacsináláshoz. A lányos háznál hívják össze a közelben lakó nőrokonokat és szomszédasszonyokat, és sodorgatják a levesbe való tésztát. Munka közben jót szórakoznak az asszonyok: pletykáznak, tréfálkoznak, nótáznak. Estére kelve odaszivárogo a férfinétség is, és éjszakába nyúló beszélgetés, nemritkán mulatozás fejezi be a napi munkát. Volt, aki készíttette a csigát, de azt megszölták érte. Jobban szerették többen együtt csinálni. Ma is megjegyzik még a vacsoránál: „Láccik, hogy nem *vétt* csiga!”

A vacsora főzéséhez is jó előre megkérlik a legjobban főző asszonyokat, a paprikás elkészítését pedig valamelyik arról híres környékbeli emberre, újabban hentesre bízják. Csapost is szereznek, a rokonság egyik magának parancsolni tudó tagját.

A lakodalmat megelőző napon szoktak elmenni a menyasszony ágyáért lovas, ritkán ökrös kocsival. Még ha csak a harmadik házhoz kellett is menni, szépen feldíszítették a kocsikat: a kerekeket befönták szalaggal, a lovak „fülire” (a szerszámra) és az ostorra kendőt kötöttek. A vásárhelyi származásúak több kocsival mentek — 5—6, néha még többel —, mert hitük szerint egy kocsira csak egyvalamit volt szabad tenni, hogy a menyasszony szerencsés legyen. A vőfély itt is rigmust mond, melyben tréfásan túlzó követelése is vannak a menyasszony hozományát illetően:

..Kérem, szolgáltatassák a kezembe, ha tudják,
Ami csak szükséges. Nem kérek én párnát,
Csupán ötvenkettőt, hozzá tartozandó
Harminchat lepedőt, ráadásul pedig
Hatvan törülközőt, mellé tartozandó
Kilenc ágyterítőt...

Igaz, hogy a vőfélynek ezek a követelése is gyakran megközelítették a valóságot. A század első évtizedeiben különösen szokás volt, hogy figyelték egymást a családok: ki mennyi *stafirt* ad a lányának, és mindenki arra törekedett, hogy a másikat „lőfőzze.” Ebből a vetélkedőből az új párnak lett haszna, volt úgy hogy negyven-negyvenöt éves korukig nem kellett venni ágyneműt, annyit kaptak a lány szüleitől. Mondják, hogy voltak anyák, akik a fiuknak is adtak ágybavalót, mert kezdett divatba jönni, hogy ha összediskuráltak, akkor külön ágyban aludtak, és akkor nem mondhatta az asszony, hogy az ő ágyában alszik az ura.

A stafir megszerzése nem megy egyszerűen. „Alkudozás előzi meg, melynek során huncut fantáziájú asszonyok kérdéseket tesznek fel, melyekre a vőlegénynek és kíséretének (vőfély, komák, rokonok) — válaszolniuk kell, és csak ha megfejtették a feladatokat, haladhattak tovább:

— A malomnak elől, hátul; a majomnak elől, hátul; a menyasszonynak csak elől; a vőlegénynek se elől, se hátul — mi az?

— Az „m” betű!

— Helyes!
— Egy háznak van négy sarka. A négy sarkában ül egy macska. Minden macska előtt ül három macska. Hány macska van a házban?

— Négy. Mert akármelyik körülnéz, hármat lát maga előtt.

— Ez is jó!

A menyasszony apja is meg szokott szólalni:

— Na, most fiacskám kiadunk mindent, ha te asztat még megmondod énnékém, mi az új párnak a leggyöngyebb élete.

A vőlegény helyett a vőfély válaszol:

— Hát én elmondom, hogyha egy a gondolatunk. Annál nagyobb kincse nincsen, mint a szerelem és a boldogság.

— Jól van fiam, jól feleltél, most már kiadok mindent, amit oda szántunk.

— Erre föl egy-egy pohár borral köszöntsük föl egymást!”

Miután a kikerés megtörtént, a legények a bútort, a lányok pedig az ágyneműt a kocsira rakják. Az átlagos szülői ajándék a lány részére egy szobabútor, egy konyhabútor, három ágyra való toll, téli nyári takarók, három-négy váltás huzat, függönyök — de csak az első világháborút követő időktől — és rongypokróc.

A kocsira való fölrakodás sok tréfára adott alkalmat. Az udvaron és a színen félredobott, rossz használati tárgyakat is csempészték a kocsira, és jót mulattak, mikor „léleplezték” a vőlegényt, hogy azt is el akarja vinni. Volt, ahol el is vitték, amit fölcsempészték a kocsira: cipőkefét, éjjelit, kisszéket, stb..., és ezeket a lakodalomban adták vissza, hogy nem kéri hozománynak az ifjú pár. Ha lovas kocsival mentek, összehurkolták az istrángot, leláncolták a kerekeket, hogy a kocsi ne tudjon elindulni a hozománnyal.

Induláskor nagy zajt csaptak. Fedőket vertek össze, daloltak, kurjongattak. Nagy cserépfazekat raktak tele hamuval, és a kocsi kerekéhez vágták, hogy a szétszálló pörnyétől a lovak megijedjenek. Egy-egy üveg bort is szoktak a küllőhöz vágni, hogy ne kotyogjon. A hozomány hazaszállítás után a vőlegény házánál egy kis evés-ivás következett, de nem merültek nagyon bele, mert készülni kellett a másnapi lakodalomra. „Mindénki oda készítette a hasát is, még a lábát is.”

Azért ennek a mozzanatnak is megvolt a maga rítusa. A menetet a vőlegény anyja fogadta, akihez a vőfély így köszöntött be:

— Örömanya, megérkeztünk. Sokmindénfélét hoztunk, ha a szoba kicsi, mer bizony három szekér rakománnyal jöttünk, ennek bizony hej is köll, ki köll ütni az egyik falát.

Az örömanya válasza:

— Tudok én hejet anni, hadd légyen az új párnak, nő légyen nekik hiányuk.

Megkezdődik a lerakodás. A menyasszony részéről az első koszorúspár és valaki rokon: nagynéni vagy keresztanya megy a stafírral. A szalmazsákot az első koszorúspár kiviszi a szalmakazalhoz és megtömi. Ez újabb huncutságra alkalom: tőköt vagy más kemény tárgyat is tesznek bele; van úgy, hogy ballangóval tömik meg. Amikor mindent bevitték a házba, a vőlegény apja szól a menyasszony keresztanyjának:

— Mond még neki (ti. a menyasszonynak) aztat, hogy látom, hogy lész belületék valami, most már még is léssz a befogadóképesség. Ha elgyüssz hozzánk, azér, hogy szüleid főnevelt fiamnak, úgy tekincsétek tovább is üket, mint édes szülőket. Ez az én kérésem.

Az idősebb nőrokonok ezután fölvetették az ágyat, a fiatalok pedig szórakoztak.

Az esküvő napján már reggeltől gyülekezett a rokonság. Külön gyülekeztek: a menyasszony rokonai a menyasszonyosháznál, a vőlegény rokonai a vőlegényesháznál. A koszorúslegények ebéd után kocsival mentek el a koszorúslányokért, és úgy vitték őket a menyasszonyosházhoz. A koszorúslegények közt vetélkedés folyt: kinek a kocsija szebb. Ők azután, hogy a koszorúslányt elvitték, volt, hogy elmentek a vőlegényesházhoz, és annak a násznépéhez csatlakozva mentek a menyasszony kikerésére, ahol újra találkoztak a pár-

jukkal. Régen, míg messziről kocsival jöttek, külön helyet kellett biztosítani az állatoknak. Ha a polgári esküvő délelőtt van, akkor azt népes ebéd követi. A vőfély mellett itt már főszerepet kapnak a násznagyok is, de az egész eseménysorozat rendezője a vőfély, akivel a násznép elmegy, hogy kikérje a menyasszonyt. A menyasszonyosházhoz rigmussal köszönt be:

Ma hajnalban, alig hogy kivirradt a reggel,
Összejöttünk szép sereggel.
Jöttünk aztán tisztes hajlékukhoz végre,
A kedves menyasszonyunk nagy tiszteletére.
Násznagy uramhoz van egy kis kérésünk,
Odakint várakozik szép sereg vendégünk.
Legyenek szívesek őket befogadni,
Mi sem fogunk érte adósak maradni.

A vendégek bevonultak a házba. A menyasszony a másik szobába vagy a kamrába szokott elbújni, hogy ne lássák. A vőfély dolga, hogy előkeritse.

Kedves násznagy uram, én csak azt csodálom,
Hogy akiért jöttünk, azt sehol sem látom.
Odakint van talán? Én majd beinstálom,
Hogyan áll a lába, azt is megvizsgálom.

A menyasszony előkerítése azonban nem megy minden buktató nélkül. A vőfélynek és a vőlegénynek — hasonlóan a stafír kiadásánál történt ceremóniához — próbákat kell kiállniuk, hogy a menyasszonyhoz juthassanak. A menyasszony násznagya tréfás kérdéseket tesz fel, melyekre válaszolni kell. A válaszokat a vőlegény nevében a vőfély adja.

— Milyen úton jöttetek?

— Zötyögős, poros, csúszós úton — mondja valaki.

A vőfély azonban kész a helyes válaszra.

— A szerelem útján.

— Akkor jól van.

Újabb kérdés:

— Mi az oka, ha a kenyér megégett, vagy ha az asszony állapotos lett?

— Későn vették ki — hangzik a válasz.

Még egy kérdés:

— Szalonna csüng az állán, holt ember fekszik a hátán, kutya még a farkán ül. Mi az?

— Ez mind természetes dolog: a szalonna csüng a kampón, a holt embert hanyatt fektetik, a kutya meg ha leül, a farkára ül.

Ezután megengedik, hogy a vőfély megkeresse a menyasszonyt. Még mindig nem könnyen ér célhoz, mert sok helyen bábót öltöztettek fel, mely szépen ki van tömve, arca kifestve, fehér ruhába öltöztetve. A vőfély bosszúsán löki félre:

— Nem ezt keresem, én mást keresék.

Most már könnyen rátalál a menyasszonyra, mert az a bábú mögött rejtőzött. Amikor megtalálta, *szózatot* mond:

— Na, kedves lányom, megtaláltalak; akárhova bújtál volna, megkerestünk volna, mert a vőlegénynek könnyek hullanak már a szeméből, mert akinek esküt tenni akar, nem látja sehol sem.

Nagy éljenzés közben csárdást kér a zenekartól. Rövid tánc után folytatja:

Kedves násznagy uram, egy kis hiba van itt,
Melyet a vőlegény még csak nem is sejtít.
Amint a menyasszonyt én most bevezettem,

A kezeimmel mindjárt észrevettem.
Hogy jobb felől bal csipeje nincsen.
Úgy látom, a vőlegény ezt nem hiszi,
Ezennel átadom, majd mindjárt elhiszi.

A menyasszonyt átadja, zenét kér, és most már szabad a tánc mindaddig, míg meg nem kezdődik a menyasszony búcsúztatása a szülőktől, testvérektől, rokonoktól, leánypajtásoktól. Közben a menyasszony násznagya borral, az asszonyok pedig aprósüteménnyel és kaláccsal kínálják a násznépet. A vigasság közben ekkor bizony sok-sok könny hull, míg a vőfély szívhez szóló rigmusait mondja.

A búcsúztatás után elindul a lakodalmas menet, mellyel kapcsolatosan több hiedelem is él. Azt tartják, hogy a menetnek nem szabad megszakadni, mert akkor a fiatalok boldogsága is megszakad. Az is az eljövendő boldogtalanság okozója lehet, ha a menyasszony fátyolából kihúznak egy szálát. Az ifjú pár életére vonatkozó előjelek között arra is figyelnek, hogy menet közben kivel, mivel találkoznak. A kéményseprő, a fekete macska stb. itt is az általános szimbolika szerinti értelmezésben szerepel. A lakodalmas menet 1910 körüli idő-kig gyalog ment, rezesbanda kísérte. A következő időktől kocsikon és hintókon megy a násznép.

A menet hangulata gyorsan átvált a búcsúztatás kesergéséből, mert a borosüvegek megteszik a maguk hatását. Ha nem is isznak sokat, de mint a mulatozás kellékét, kézben tartják, azzal integetnek a mellettük elhaladóknak, és közben hangosan kurjongatnak. A sok följegyzett — többnyire általánosan ismert — kurjantásból álljon itt néhány:

— Pupos a menyasszony, söprüt a hátára,
Vőlegényt a hasára, kiegyenesedik holnaptájra!

— A vőlegény azér sánta,
Elütötte a komája!

— A vőlegény pupos, sánta,
Nincsen helye a családba!

— Vőlegénynek 100sz a kedve,
Üres néki minden zsebje!

— A vőlegény pupos, sánta,
Szamár néki a farkára!

— Fogadjunk egy liter borba,
Gyerek van a menyasszonyba!

A régi pusztai lakodalom násznépeének menete az orosházi származásúaknál különleges rendben szerveződött. Külön csoportosult a vőlegény vendégsége, és külön a menyasszonyé. A menet élén a kisvőfélyvel a vőfély haladt, utána a vőlegény, két mellékkomával. A mellékkoma jóbarát, de nem keresztkoma. Őket követte tíz-húsz koma, majd a vőlegény rokonsága és más vendégei. A sorban ezután a menyasszony haladt, ugyancsak két mellékkomával, utánuk a komalányok, majd a menyasszony vendégsége. Érdekes itt, hogy a komalányok és komalegények nem egymás mellett mennek; csak este, a vacsorakor ülnek egymással szemben az asztalnál.

Olyan lakodalmakat is tartottak, ahol koszorúsok is és komapárok is voltak. Ez esetben a koszorúsok kísérték csak az új párt az esküvőre, a komapárok csak a vacsoránál ültek párával asztalhoz; az ilyen komapárokat a nappali bálba nem hívták meg, csak a koszorúsokat. A sort a zenekar zárta, mely fúvőzenekar volt.

Ma már más a rend, alkalmazkodik az országos sablonhoz: elől a vőfély halad, majd a vőlegény a násznagyával, a menyasszony a násznagyával, a koszorúslányok a legényekkel és utánuk vegyesen a násznép. Ezt a rendet akkor is követik, ha kocsin és hintón mennek az esküvőre.

Az esküvő után, miközben a templom ajtajában gratulálnak az ifjú párnak, folytatódik a jó hangulat, amit újabb kurjongások is jeleznek:

— Së a barát, së a pap
Minket el nem választhat!

— Ugyë Pista fáj a szived,
Hogy nem lett a Marcsa tied!?

— Itt az öröm, itt a haszon,
Mëgesküdütt a mënyasszony!

A visszaindulásig a templomajtónál zsákokból vagy szakajtókból a vásárhelyiek pecretet, az orosháziak kulcsoskalács-darabokat vagy fölszelt „mënyecskekonty” kalácsot szoktak osztogatni a bämészlködö gyerekeknek. A kalácsot vagy kézbe adják, vagy dobják. Ugyancsak szoktak aprópénzt is szétszórni a nézelödök között. Van amikor demizsonból megkínálják a felnötteket is.

A visszaindulás előtt a vőfély szót kér a templom lépcsőjén:

— Csëndet kërëk, mëg ëgypár beszëdët ën is mondanëk. Mivelhogy itt tisztelettel sokan mëgnëzték az új párt, köszönettel vagyunk. Ennek tiszteletëre a mennyei útról áldottak légyetëk. De most már nem beszélëk tovább; csak azt sajnálok, hogy a nagy bämulásba ki nem pállott a szájuk.

Ha kocikkal vannak, az induláskor az első kocsis fölnyújtja az ostrorát, és keresztbefordul a menet előtt kocsijával, hogy akadályozza az indulást. Ilyenkor elmennek a vőlegényhez és megkërdezik, hogy nehezen várja-e a másnap reggelt. Nevében rendszerint a vőfély válaszol:

— Hát türelmetlen vagyok, de az nem tartozik hozzátok. A nászëjszakán majd elvállik minden!

Most már elindul a menet. Mikor a templomból a lakodalmas házhoz (olvasókörhöz, vendéglőhöz) érnek, a vőfély beköszöntöt mond, melyben a menyasszony nevében szól a vőlegény szüleihez. Beszëdëben szüleinek nevezi öket, és këri:

...Nyissák fel hát szüleinëk karjukat,
Fogadjanak be, mint tulajdon lányukat.
Kërem Istenemet, hogy hú és jó lehessek,
Hogy szeretetükből soha ki ne essek.

A vőlegény szülei megölelik, megcsökolják, lányukká fogadják a menyasszonyt. A vőfély ezután a násznagnak adja át az ifjú párt, mert neki a vacsora körül lesz dolga:

Szerencsës jóestët, násznagy uraimék!
Vëgëre jutottunk e hosszú útnak,
Alázattal kërëm a jelenvalókat,
Hallgassák mëg egynëhány szavamat.
A mi kis seregünk, mely odakint vagyon,
E hosszú utunkon elfáradott nagyon.
Fogadják szívesen vidám hajlékukban,
Részeltessék öket jó mulatságokban.

Nagy fáradozásunk nem esett hiába,
Mert egy drága kincset hoztunk e hajlékba.
Ím, itt a menyasszony, velünk megérkezett,
Tessék násznagy uram, fogjon vele kezét!

A násznagyok és az ifjú pár elfoglalják helyüket az asztalfőn, a vőfély iszik velük egy pohár bort az egészségükre, és kéri a násznépet is, hogy helyezkedjenek el. A zenekarnak engedélyt ad, hogy muzsikáljon. Nagyobb lakodalmakban már vacsora előtt is táncolnak, máshol, ahol csak a terítésre van hely, nótákat játszik a zenekar.

A vőfély még fogadja az érkező vendégeket, megmutatja nekik, hogy hová kell letenni a magukkal hozott ajándékokat és a tortát, de közben már szervezi a vacsora felszolgálatát.

Az ajándékozással kapcsolatosan megjegyezzük, hogy a násznagyok kiemelkedő nászajándékot szoktak adni. Régebben valamilyen állatot; malacot, borjút, újabban nagyobb összegű pénzt. A kiemelkedő ajándékok között van a keresztanya ajándéka is: két paplan. Mások edényeket — régebben cserépedényeket —, textiliát: abrosz, lepedők, ágyterítők, szőnyeg stb., újabban pénzajándékokat adnak. Meg kell emlékeznünk arról is, hogy tréfás ajándékokat is csempésznek a többi közé, melyeket vacsora után az új pár köteles kibontani. Ezek között sokszorosan becsomagolt játékok: babakocsi, baba, cumi stb. szerepel.

A tortáról is szólnunk kell itt, hiszen a torta viszonylag nemrégén vált általános lakodalmi főszüteménnyé. Régebben csak a menyasszonynak volt a cukrász által készített pörkölt tornyos tortája, melyen 12 kis gyertya égett, hogy az év minden hónapjában boldog legyen; és csak az első világháborút követő időkben terjedt el a tortahordás, addig csörögét vittek, szalvétába bekötve.

A leves előtt a vőfély egy tál apró főtt húst hoz a fiatal pár és a násznagyok elé, a következő szöveg kíséretében:

Behoztam a kakast a tarajával,
Ne baszkódjon többet a szomszéd tyúkjával.

A leves előtt még van egy tréfás mondóka:

Mostanában jöttem híres Perzsiából,
Követül jöttem én önökhöz Szittyából.
Utánam érkeznek megterhelt tevéim,
Aztán következnek im pompás étkeim.
Az első tál étel a bagolynyerítés,
Ezt fogja követni a kemencenyögés,
Csirkeordítás és szamárköhögés,
Végül érkezik a spékelt kocsizörgés.
Udvaron sündisznó vagyon megláncolva,
Két beteges bolha léssen nyársra húzva.
Sült pecsenye helyett a nagyfejsze foka,
Hetvenhét esztendő keréknek az agya.
Most már ismét megyek a konyhára,
A jó ételeknek drága illatára.
Megnézem, nem esett-e a fazék a
szakácsnók lábára,
Ismét visszajövök Péter-Pál napjára.
Éljen!

Ezután rövidesen a leves következik, amit hosszú sor alkalmi felszolgáló asszony és lány hoz a vőfély után. Legszívesebben elejtenék, míg a vőfély a hosszú levesbeköszöntőt mondja:

Érdemes vendégek, nem üresen jöttem,
 Levessel terhelve vagyon mindkét kezem.
 De mielőtt hozzányúlnának a kanálhoz,
 Buzgó szívvel emeljék kezüket imához.
 De hogy én itt hosszan ne papoljak,
 És a forró táltól sebeket ne kapjak,
 Vegyék el kezemből ezt a forró tálat,
 Amit már ujjaim nemigen állnak.
 A hátam mögött még jópár leány vagyon,
 Azoknak is kezét süti igen nagyon.
 Ne tántorogjon most előttem senki,
 Mert a nyakát rögtön leforrázom neki.
 Itt a jó leves, melyet adott a jó hús,
 Ezért senkinek a szíve ne legyen bús.
 Nosza muzsikusok, hadd szóljon a víg tus,
 A beszédem után húzzátok a Himnuszt!
 Éljen!

Amikor a Himnuszt elénekelték, a vőfély jó étvágyat kíván. A fiatal párnak csak egy terítéket tettek. Kérnék a másikat, de a vőfély figyelmezteti őket, hogy az életben ennél nagyobb nehézségeket is le kell majd még gyűrniük. A vendégsereg jót mulat, ahogy a fiatalok egy tányérból esznek. A Himnuszt eléneklése az emlékezettel elérhető legrégebb időktől szokás. Az 1930-as évekig imádkoztak is a vacsora előtt, rendszerint azonban csak akkor, ha a pap is ott volt a lakodalomban.

A leves után a legtöbb helyen a paprikás következik, borjú- vagy birkahúsból. Meg kell jegyeznünk, hogy a lakodalmak hagyományos étrendje az idők folyamán változott. Még az 1910-es években is gyakori volt az olyan lakodalom, ahol levest nem főztek, hanem birkapaprikással kezdődött az étrend. Savanyúság volt hozzá. Ezt sült pulyka és sült disznóhús követte, bor és sütemények: perec, kulcsos kalács, valamint édes sütemények. Volt ahol a vacsora előtt pálinkát is ittak. Később általánossá vált a tyúkhussal készült csigaleves, amit marhapaprikás követ savanyúsággal: majd sült pulyka, tyúkhús, kacsapecsenye, befőttel. A süteményfélék választéka is bővült, elsősorban a tortával, és más igényesebb aprósüteménnyel.

A paprikást is szép szavak kíséretében tálalják fel:

Ismét megérkeztem, uraim sokára,
 De merem mondani, nem jártam hiába.
 Mert jó étket hoztam valójában,
 Mely első éték az étkek sorában.
 Ezen eledelért nagy próbát is tettem,
 Egy szilaj bikával hét nap verekedtem.
 Kicsinyben múlt, hogy fogam ott nem feledtem,
 De oda se néki, csakhogy legyőzhettem.
 Gyöngé hús ez itten jó savanyúsággal,
 Csak tizenhat tavaszt ért meg az anyjával.
 Gyöngesége miatt szénát nem ehetett,
 Szegény gyöngé jószág, csak korpát nyelhetett.
 Itt a jó paprikás, uraim vegyétek,
 Széles jó étvágyat kívánok, egyétek!
 Éljen!

Borral jön vissza legközelebb a vőfély. Kíséretével együtt azokat a borokat hozza, amelyeket a vendégek hoztak magukkal. Szokás ugyanis, hogy mindenki visz a lakodalomba egy üveg bort, amire ráírja a nevét, hogy mint a tortát, megtalálják, ha rá kerül a sor. Természetesen, a bort is be kell köszönteni.

Mikor Noé apánk Isten parancsára
A vízőzön elől futott a bárkába,
Minden állatfajtából, növényből vitt egyet,
Hogy a vész után ne nélkülözzenek.
Ámde legbölcsebben mégiscsak azt tette,
Hogy a szőlőtökét el nem felejtette.
Néki köszönhető, hogy a bort ismerjük,
Melyből vígságunkat, kedvünket szerezzük.
Itt van hát a jó bor, öntsünk a pohárba,
S igyunk Noé apánk emlékre máma.
Hogy szőlőt természetett, legyen érte hála,
Néki köszönhető szívünk vigassága.
Éljen!

A zenészek abbahagyják a muzsikálást, és míg a vendégsereg süteményt eszik, addig ők is megvacsoráznak. A menyasszony a hatalmas menyasszonyi tortából mely — mint már említettük —, ha cukrász készíti, pörkölt torta, ha a keresztanyja, akkor piskótatorta — sorra kínálja a vendégeket, az ő tálcájára is ad mindenki egy szelet tortát. A vőlegény ugyanakkor egy-két pohár borral kínálja végig a férfivendégeket, de természetesen ő nem iszik, csak ahol nagyon erőszakolják és nem akarják megérteni, hogy a vőlegénynek illik józanul maradni. Amikor már mindenki „púpra lakott”, a lakodalomnak egy igen érdekes mozzanata következik: a szakácsnők tánca. Nótaszó mellett jönnek be, kezükben valamilyen konyhai eszközzel, és tánc közben hadonásznak, jujgatnak. A násznép meg szokta őket tapsolni, ami nemcsak a táncnak szól, hanem a finom vacsorának is.

Alighogy kivonul a menet, a vőfély visszatér a főszakácsnővel, akinek a keze be van bugyolálva fehér szakajtóruhával. Egyik kezében valami öblös tálféle, másikban nagy fakanál van. A kásapénz-szedés következik, rigmussal kísérve:

Halljunk szót uraim, én ismét papolok,
Szegény szakácsnénknak ügyében felálllok.
Addig, jó uraim, tőle meg se válok,
Míg meg nem nyerem azt, amiért instálok.
Bezzeg násznagy uram, szomorú hír vagyon,
A szakácsné asszony keze sebes nagyon.
Szegény, hogy a kását ott künn kevergette,
A jobb kezét a tűz szörnyen megégette.
Íme a szakácsnénk ő nagy kanalával,
Jobb kezét forgatja szörnyű fájdalommal.
De még ami nagyobb: sánta is lábára,
Mert a kása fröccsent mind az öt ujjára.
Tehát jó uraim, bugyellárist nyissanak,
Kis bankót, nagy bankót tányérra rakjanak.
Hogy mérges sebei hamar begyógyuljanak.
Éljen!

A vacsora ezzel befejeződött, kezdődik a tánc. Úgy illik, hogy a vőlegény és a menyasszony kezdje, de azon nyomban mások is fölkerelkednek, és frissen táncolnak. A táncot néha

megszakítja a vőfély mondókája, melyben a pártában maradt lányokhoz szól, vagy a házasulandó legényekhez, vagy éppen intelmeket mond az új párhoz.

A mulatók közben kurjongatnak is, ilyenfélét:

— Kicsi nekem ez a ház,
Kirugom az ódalát!

— Ez a lábam, ez, ez ez
Jobban járja, mint emez!

— Fehér rózsza, tulipán,
Húzd a nótám, te cigány!

Éjfél előtt nem sokkal kezdődik a menyasszonytánc. A vőfély a násznagyokat egy asztalhoz ülteti, amelyre szitát tesznek, amibe majd a pénzt dobálják azok, akik a menyasszonnyal táncolnak. A táncot a vőfély kezdi, de előbb rigmust mond:

Ím, itt áll előttünk az ékes menyasszony,
Hogy menyasszonyfejjel még egyet mulasson.
Táncoljon most véle mindenki egy kurtát,
De le ne tiporják a cipőjének sarkát.
Gondoljanak arra, hogy drágáért varrták,
Aztán majd tömjék meg forinttal a markát.
Az asztalon van egy rosta meg egy tányér.
Én kezdem a táncot, a többi meg ráér.
Addig menjenek el forintért, fillérért,
Húzd rá Jóska komám az új házaspárért!
Éljen!

Pénzt tesz a szitába, és lassú csárdást táncol a menyasszonnyal. Büszkén megforgatja erre is, arra is, majd kis idő után elkialtja magát: „Eladó a menyasszony, ez a csárdás kisasszony!” Szépen sorjában megtáncoltatják a vendégek a menyasszonyt, mindenki pénzt tesz a szitába. Szokás, hogy a menyasszonyt „leültetik”. Ez azt jelenti, hogy valaki, aki éppen táncolt vele, egy bizonyos nagyobb összeget tesz a szitába, és azt mondja: „Száz forintért ül a menyasszony.” Addig ül, míg valaki ki nem váltja. Szégyen volna a rokonságra nézve, ha ülve maradna, ezért mindig akad, aki kiváltja, és akkor folytatódhat a tánc, míg valaki újra le nem ülteti.

A menyasszonyt — miután jól kitáncolta magát, rendszerint a vőlegény szokta kiszökíteni a táncolók gyűrűjéből, vállalva azokat az ütlegeket, amit szökés közben kap. A násznép ezután újra vegyesen táncol, egészen addig, míg meg nem jelenik az új asszony, akit közben odakint felöltöztettek. Az átöltöztetésnél jelen van a menyasszony anyja, keresztanyja, az első koszorúslány, a varrónő és még néhányan a rokonságból. Az öltöztető asszonyok az ajtót sóprúval őrzik, még a vőlegényt se engedik be, míg a menyasszony fel nincs konytyolva, és a fejét be nem kötötték piros-fehér babos kendővel. A férfiak közben huncutkodnak. Leselkednek, igyekeznek kinyitni az ajtót, és ha sikerül, gyenge tökből készített emberfejet dobnak a menyasszony ölébe. Megpróbálnak az ablakon át behatolni, de csúnyán megsöprüzik őket. Mikor az öltöztetéssel készen vannak, az őrző asszony félrenéz, és a vőlegény ismét ellophatja a menyasszonyt, aki most már „új asszony,” és kézen fogva térnek vissza a táncolók közé. A konytoló asszonyok a sóprúval kergetik őket, de menedéket találnak a násznagyoknál, és kéznél van a vőfély is, aki újabb köszöntőt mond:

Tisztelt násznagy uram, egy csodát mutatok,
 Amit még nem látott, én azért jótállok.
 Tessék elhinni, hogy igazat mondok,
 Amit igen könnyen be is bizonyítok.
 Mert ez a menyecske az előbb még lány volt,
 Most tessék megnézni, hogyan elváltozott.
 A haját nem látom, nem tudom, hova lett,
 Annyi bizonyos, hogy feje beköttetett.
 Nosza Laci komám, muzsikád zendüljön,
 Hogy a menyecskének fülei csendüljön.
 Nem látok én itten egyet se apácát,
 Járjuk el hát mi is a menyecske táncát!
 Éljen!

A zenészek gyorsat húznak a vőfély intésére, aki megtáncoltatja az új asszonyt, majd átadja az ifjú férjnek. Rendszerint ezzel a nótával szokták kezdeni, amit énekelnek is:

De takaros asszony lett
 Ebből a kislányból,
 Kerek kontyot kötöttek
 a hajából ...

Rigmusokat is kiabálnak:

— A főkötő elszakadjon,
 Az új asszony megmaradjon!

— A menyasszony kötője
 Főjebb álljon jövőre!

Régi lakodalmakban a menyecsketánc után az ifjú házások elvonultak. A nyoszolyó-ágyat az öregvőfély és a nyoszolyóasszony vetette meg nekik a kisszobában, vagy ha nem volt annyi helyiség, akkor a padláson. Ma már végigmulatják az éjszakát a vendégekkel, és a legtöbb helyen divatba jött, hogy nászútra mennek.

Hajnalban újra terítenek; hideg sült húst és felmelegített pörköltet kapnak a vendégek, akik azonban ekkorra már rendszerint elteltek, nem sok kárt tesznek benne; majd reggelig folytatódik a mulatozás. Akik elindulnak hazafelé, azokat a zenekar kikíséri, és a vőfély elbúcsúztatja.

Lassan elfogy a vendégsereg, és magára marad a család. Régebben több napig is eltartott a lakodalom, az 1910-es években még gyakori volt a kétnapos, 1929-ben is előfordult még háromnapos lakodalom, de általában az 1910-es évektől a lakodalmak csak egy napig tartanak.

A vásárhelyieknél 1—2 hét múlva *kállató* (kárlátó) volt. Ez olyan eszem-iszom és vigadalom volt, mint a lakodalom. Általában a lakodalom nagyobb volt, mint a kárlátó, de fordítva is előfordult. Ez azonban nem hagyták szó nélkül: „Na, itt is nagyobb volt a kárlátó, mint a lakodalom!” Ha jó mulatós volt az orosházi származású, rokonsága a megmaradt étel-ital elfogyasztására másnap, vagy harmadnap összegyűlt a vőlegényesháznál: „Gyertek a morzásra!; hívogatták a rokonságot. Az ifjú párral együtt fél éjszakát mulatoztak. Nem volt cigány, nótáztak és citeraszó mellett táncoltak.

III. Temetkezés a Pusztán

Anélkül, hogy valami újat akarna mondani, így bölcsekedik a pusztai ember: „Az ember legdrágább kincse az élete, mer abbul csak éggy van.” A gazdálkodó ember — mint gazdaságának anyagi javaival, az életével és az egészségével is igyekezett okosan gazdálkodni. Hiába azonban a legnagyobb óvatosság és számító okosság: váratlan betegség vagy baleset egyik napról a másikra megrokkantathja vagy el is viheti az embert. Érthető, ha a halál gondolatával sokat foglalkoznak.

„Amíg a föld vót a mindén, azér nem szeretétt méghani az ember, mer nem tutta, mi léssz asztán abbul, amit összeszērzett” — fogalmazzák meg az elmúlás felőli félelem egyik okát. A túlvilági élet örömei sem vigasztalták a természetet jól ismerő embert. „Jó vóna sokáig élni, nehogy erohanni, asztán kész. Dehát mindén így van a világon, él, asztán epusztul.” Ez a fölfogás már tartalmazza az élet megváltoztathatatlan rendjébe való bölcs belenyugvást.

Élete során lépten-nyomon gondol az ember a halálra, kisebb-nagyobb jelentőségű baljós előjelek folyton-folyvást emlékeztetik mulandó voltára. Ezt tükrözi az a sok hiedelem és babona, melyekkel a Vásárhelyi-pusztán még ma is találkozhatunk. Azt mondják, ha valaki pénteken elvágja a kezét, az halálesetet jelent. Ha valaki után kinyilik az ajtó, az meghal. Haláleset következik be akkor is, ha a bútorról pattog a festék, vagy a bútor fája pattog vagy recseg. Az is a halál előjele, ha az asztalon elreped a pohár. Ha a leányok felkötik a hajukat, és egy fürt kimarad, akkor valaki meghal. Az is halált jelent, ha a kép vagy a tükör leesik a falról. Ha eltörik a lámpaüveg, akkor is meghal valaki. Védekező szándék van a következő tanácsban: „ágyadat në tédd fejjel az ajtó felé, mer hamar méghalsz.” Az is rövid életet jelent, ha a kés élével fölfelé áll. A bűvös tizenhárommal számmal kapcsolatos az a hiedelem, hogy ha az asztalnál tizenhármán ülnek, egy éven belül meghal valaki közülük. A házastársak elhalálzásának rendjét pedig aszerint várhatják, hogy melyikük aludt el először a nászéjszakán.

A halálra készülés más- és másforma a beteg és az öreg ember esetében. A beteg ember bízik abban, hogy fölépül, de ha reménytelen a helyzete, azt el szokták előtte titkolni, hogy ne veszítse el a bizodalmát. Sokszor mégis gyanút fog, rendszerint a szokottnál több látogató miatt, és sokszor „betegebb léssz, mint amennyi a baja.” Betegség esetén inkább a család készül föl lelkileg is, meg hogy „mindén kéznél légyen, ami a halott ellátásához szükséges.”

Az öregek maguk készítik el a legszükségesebbeket. Gondosan félrerakják a halotti ruhájukat, van úgy, hogy a sírhelyüket is előre megváltják. Beszélgetéseikben vissza-visszatérő momentum, hogy „kik mēntek el legutójjára.” és kik lesznek a következők. Érdekes, ahogyan néha véleményt mondanak egy-egy eltávozotról. Egy fiatal, 30—35 évesről azt mondták: „jól járt szegény, mink is odafelé tartunk.” Az illető véletlen halállal halt meg, különben egészséges volt. Máskor, egy hetvenen felüli ember halálakor meg így vélekedtek: „az idejtitül még élhetétt vóna.”

A betegségben szenvedő, és az élete végét érző ember is végrendelkezni szokott, hogy elrendezze, ami utána marad. A nagybeteg emberhez papot is szoktak hívni, hogy megkapja az utolsó kenetet vagy az úrvacsorát. A papért kocsival, rendszeren féderes kocsival mentek. A beteg — ha templombajáró volt, meg szokta jelölni, hogy melyik papot hívják: „Aszt szerettem mindíg hallgatni, hogy prédikál, az vigasztajjon most is a betegségembe.” Azok, akik félték a haláltól, és nehezen törődtek bele, nem szerették, ha papot hívnak, mert akkor még jobban megijedtek. (A pappal való találkozás a néphit szerint különben is szerencsétlenséget jelent.) A környék népe is úgy vélekedett mindig, hogy „ha valakihő papot köll híni, a mán nem sokáig húzza.” A pap nyomában rendszerint meg is látogatták a beteget, hogy

„elköszönnének” tőle. Rövid látogatás után kezet fogtak vele. A hiedelem szerint ennek a kézfogásnak fontos jelentősége van. Azt mondják, hogy aki kezet fog a haldoklóval, arra átszáll annak az ereje. Azt is tartja a néphit, hogy a haldokló könnyű halála szempontjából is jelentősége van: mert ha nincs, akinek ily módon átadja az erejét, akkor „nagyon tusakodva hal még.” A haldokló ágyánál sírni nem szabad, mert azzal „fölsírják a halottat,” azaz nehezítik a halálát, hosszabbítják a szenvedését.

A pusztai ember az ágyban hal meg. Régen szokás volt — inkább a Vásárhelyről származottak körében —, hogy a haldoklónak a földön vetnek halottas ágyat. Ennek a racionális magyarázata az volt, hogy „nő köjjön a hóttat huzgálni.” De a hiedelem szerint így könnyebben visszatér az anyaföldre. Azaz, a halált vélték megkönnyebbiteni vele.

Amikor a beteg meghalt, a Pusztta egyöntetű szokása szerint azonnal a földre teszik kihűlni. Ha van a háznál ponyva, akkor azt négyrét hajtva a szoba közepére terítik, a nagygerenda alá. Ha nincs ponyva, négy zsákot terítenek le, és arra fektetik a halottat, fejfelé a végső ablakok, lábbal az ajtó felé. Kendővel felkötik az állát, hogy „nő légyen tátva a szája.” A halál beálltakor az órát meg szokták állítani. Azt mondják, azért, mert „a halottnak már megállt az idő.” Azért is szokás ez, hogy az óra ketyegése ne zavarja a csendet, meg a halottnézők fölösleges kérdésének is elejét vegyék: elég, ha ránéznek az órára, és tudják, hogy mikor állt be a halál. A tükröt letakarják fekete kendővel, „nehogy a halott visszaneézzen, és híjja maga után az élőket.”

A halottat a földön öltöztetik. Először megmosdatják, a férfiakat meg is borotválják. A mosdatást vagy a rokonságból kikerülő idősebb asszonyok végzik, vagy megkérnek olyan ismerőst, aki vállalkozik rá. Rendszerint minden környéken vannak „sokat látott” öregasszonyok, akik nem irtóznak ettől. A vizet, amiben a halottat mosdatták, az udvar hátsó részébe öntik, és módosabb helyen a lavórt nem használják tovább, hanem azt is kidobják a kert végébe. A halottmosdató vizet azért kell jó messzire kivinni, mert „sárgaságot okozhat, ha valakit elér.” Ezzel a betegséggel kapcsolatos a Vásárhelyről származók szokása, hogy a szappant és a halottmosó ruhát elteszik, mert azt hiszik, hogy ha valaki sárgaságban szenved, és azzal magát megmossa, elmúlik a betegsége.

A halottat kívánságának megfelelően szokták felöltöztetni; ahogyan előre elkészíti a ruháját. Miután „tisztába tették,” általában az ünneplő — fekete ruháját adják rá. Fehér alsóneműt huznak rá: inget, gatyát. Ha megtakargatta a vőlegényi inget, akkor azt szokták ráadni, mint ahogy néhány helyen — különösen a fiatalabb korban elhunyt asszonyt a menyasszonyi ruhájába öltöztetik. A vásárhelyi katolikus származásúak szerint a Krisztus menyasszonya lett. Lábbelit nem szoktak a halottra adni, csak harisnyát húznak a lábára.

Míg mindez megtörténik, a család tagjai és a közelebbi szomszédok eljárnak a temetéssel kapcsolatos hivatalos ügyekben. Értesíteni kell az orvost, aki igazolást ad a halál beálltáról. Régebben ezt a halottkém végezte el, aki valamelyik községi kistisztviselő volt.

A koporsóért valamelyik szomszéd szokott elmenni. Az utóbbi évtizedekben kész koporsót vesznek az állami temetkezési vállalattól, régebben a temetkezési társaságoktól vásárolták, vagy csináltatták az asztalossal. Igen érdekes, ahogyan a koporsó minőségének kérdéséről vallanak a pusztaiak. A legöregebbek arra is *vélekszenek*, hogy volt idő, amikor „szellős koporsóba” tették a halottat. Ez azt jelenti, hogy a deszkákat nem gyalulták, eresztették össze, hanem „csak úgy Isten nevébe összeszegezték, hevederékkel.” Kiss Lajosnál is találkozunk a vásárhelyiek temetkezési szokásainak leírásánál azzal, hogy a régi, az asztalos csinálta koporsónak nem volt fából a feneké, két-három keresztfa volt a fenekén, amire hosszában nádat tettek. Hamarabb emésztődött a test a földben.

A Pusztán ilyen temetkezési formára már nem emlékeznek. Lehet, hogy ez a temetkezési mód a család anyagi helyzetétől is függött, hiszen az általános fölfogás az, hogy „amit csak lehet, még köll anni neki utójjára.”

A kemény fából készült koporsó számított az igazi tisztességnek, és meg kell jegyezni, hogy — különösen a vásárhelyi származásúaknál — sokat is adtak erre. Volt, hogy családok előre elkészítették faderekakból — néha még diófából is! — azt a deszkaanyagot, amiből majd a koporsót csináltatták. Az orosháziak nem voltak ilyen előre gondoskodók — talán e tekintetben is takarékosabbak voltak.

A felöltöztetett halottat beteszik a koporsóba, és szépen eligazítják. Miután megmerekedett, a kendőt leoldják róla, és mellé teszik a koporsóba, „hogy ne járjon haza.” A halott feje alá nem szabad tollas párnát tenni, mert „attul melege léssz, és nem tud nyugodni.” Katolikus családoknál a férfiak kezét a mellükön keresztbe rakják, a női halott kezét pedig összekulcsolják, és az olvasót is rátekerik, meg az imakönyvet is odateszik. Régebben — mint az ország más vidékein is — szokás volt, hogy a halott legkedvesebb használati tárgyait mellé teszik a koporsóba. Az egyik pusztai embertől hallottuk, hogy nagyot csalódott, mikor az öreg szomszédja meghalt, mert szerette volna örökölni a faragott pipáját, és a felesége eltemette vele együtt. Az, hogy a pipát és a sallangos dohányzacskót a halott mellé tették, általános szokás volt. Az is gyakori volt, hogy egy üveg pálinkát vagy bort dugtak a halott mellé. Ez még 1960-ban is előfordult, például L. S. temetésekor. E. S. temetésekor pedig a pénztárcát is mellé tették, azzal a pénzzel együtt, ami benne volt. Régebben az ékszereket is eltemették a halottal, újabban a családtagok öröklik azokat. A vásárhelyi eredetűek pénzt is szoktak a halott kezébe tenni, hogy megválthassa a viteldíjat a túlvilág folyóján. Ez a szokás az emlékezés szerint az 1920-as évekig élt a Pusztán. Pénzt általában csak a halott szemére szoktak tenni, hogy lecsukódjon, mert ha kinyílik, akkor valakit maga után hív. Ez az eljárás még ma is gyakori.

Mikor a halottat így ellátták, a koporsót ravatalra teszik. Újabban a temetkezési vállalat visz ravatalt, melyet fekete drapériával terítenek le. Régen megfelelt erre a célra két szék, vagy kecskelábú asztal, amit lepedővel terítettek le, és úgy tették rá a koporsót.

A temetés leginkább a tanyából történt, ritkábban a városban. Volt úgy, hogy az öreg szülő meghagyta: „Gyerékeim, ha meghalok, a háztul temeseték el.” Ha úgy kívánta, néha halála előtt is hazavitték. Ha pedig a tanyán halt meg, akkor igencsak éjszaka vitték haza kocsin. Szalmát tettek alá, ponyvába burkolták be, és majd csak a háznál tették tisztába, terítették ki.

Ilyenkor a tisztaszobából mindent kipakoltak, a halottas emberek a falakat és az ablakokat fekete drapériával borították be, és az ajtó félfájára is rojtos drapériát tettek. Ha a tanyában terítették ki a halottat, nemigen volt hová kihurcolni a holmit. „Az az ágy, amibe meghalt, kikerült a kamrába,” ezzel elég helyet kapnak, hogy székeket tudjanak elhelyezni a koporsó körül. A szomszédoktól is kérnek ilyenkor székeket.

A halottas ház közelében járókat sok-sok babonás hiedelem szabályozza. Ahol halott van, nem szabad benézni az ablakon, mert aki benéz, az is meghal. A szemetet nem szabad kisöpörni, míg halott van a háznál, mert akkor visszajár kísérteni. Akkor is visszajár a lelke, ha tüzet gyújtanak a háznál. Különösen nyáron, meleg időben ecetes törülközővel szokták az arcát letakarni, hogy a meleg „ne rondiccsa el.” Van, ahol a ravatal alá egy nagyobb edényben jeget tesznek. (Régebben a nagyobb parasztgazdaságokban jégverem is volt; vagy onnan kértek, vagy valamelyik vendéglőből.) A főzést rendszeren valamelyik szomszéd szokta vállalni ilyenkor.

Ha a halottat kiterítették, szokás, hogy a szomszédok és ismerősök elmennek halottat nézni. Részvétüket fejezik ki a hozzátartozóknak, a halottnak pedig békességet kívánnak. A részvétnyilvánítás párszavas vigasztalás csak. Ha a halott korábban már beteg volt, azt mondják: — Jól járt szegény, nem szenved tovább. Nyugodjon békességben. — Ha a halál váratlanul jött, azzal vigasztalják a hozzátartozókat, hogy „mindnyájunknak el köll menni, út szegényt most szólította a jóisten. Élhetett volna még.” Virágot is szoktak vinni, és fölemlegetik a halottal kapcsolatos legkedvesebb, vagy éppen legutolsó élményüket. Véle-

ményt is mondanak a halotról: „Ojan, mintha csak alunna.” „Pont ojan, mintha élne.” Ezekben az udvarias-óvatos megnyilatkozásokban benne van a pusztai embernek az a hite is, hogy „a halottnak ojanak köll láccani, amilyen vót, mer ha öregebbnek láccik, akkor öreg követi, ha még fiatalabbnak, akkor az.” Aki fél a halottól, annak a látogatáskor azt mondják, hogy fogja meg a halott lábujját, akkor nem fog tőle többé félni.

Ha a tanyából temetnek, ma is szokás még a halott virrasztása. A rokonság és a legjobb ismerősök jönnek össze a végtisztességre, a halál beálltát követő első éjszakán. A ravatal két oldalán elhelyezett székekre ülnek. A halottsiratás ma már nem szokás, de régen a Puszta is általános volt. Sirató asszonyokat fogadtak, akik valamilyen természetbeli fizetségért (búzáért vagy zsírért, szalonnáért) elsiratták a halottat. Improvizált szövegeiket nagy jajgatások kíséretében adták elő. A siratószövegek tartalma a halott életének valamilyen eseményeit, az illető jellemvonásait elevenítette fel:

— Milyen dolgos volt, milyen jólelkű volt, jaj, jaj ...

Mi lesz velünk nélküle? ...

— Drága jó lelkem, meghaltál, pedig mennyit dolgoztál, jaj, jaj ...

— Jaj, de szerette a lepényt életibe ...stb.

Az öregek azt mondják, hogy nagyon szép szokás volt ez, de ma már úgy vannak vele, hogy „a csönd jobban esik, ha halál van.” Emlékeznek olyan esetekre is, hogy a siratók közül valaki „annyira rosszul létt.” Siratás helyett a hagyományhoz ragaszkodó helyeken ma már csak szép csendesesen énekelnek. Az éneklésnek van egy vezetője, a leggyakorlottabb öregasszony, aki — ha zsoldárt vagy közismert gyászénekeket mondanak —, felolvassa az első sort, azután rákezdi.

A nyomtatott énekeskönyvek szövegein kívül kántortanítók által írt halottas énekeket is szoktak énekelni, amelyet a család kívánságára egy ismert dallamra írnak. Ezek közül egyik-másik fennmarad és elterjed. A pusztaiak halottas énekei közül egyet idézünk, amelyet az elhunyt anyá fölött szoktak énekelni.

A haldokló anya karjait kitarja,
Midőn végperceit közeledni látja,
Bús árvái sírnak haldokló ágyánál,
Velük zokog atyjuk, az árva hitvespár.

Ó, keserű halál, mért nem mégy máshova,
Ahol várnak téged, és nem marad árva?
De a kemény halál nem tud kegyelemhez,
Hiába a sírás, szíve nem esik meg.

A szegény, bús árvák sírnak keseregve,
Látják anyjuk harcát, mint készül a mennybe.
Ne hagyj itt jó anyám — kiáltják zokogva,
Ilyen édesanyánk nem lesz többé soha.

Te voltál életünk drága vezetője,
Ajkaidnak édes szava hat szívünkre.
Most a halál szólít, árván kell maradni,
Ó, jó anyánk, mi is veled fogunk halni.

A haldokló anya karjait kitarja,
Úgy készül indulni szomorú útjára.
Nézi bús árváit, nézi hites férjét,
Bús szívére köti nevelni árváit.

Majd felemelkedik őket megölelni.
Utolsó csókjait nekik átnyújtani.
De nincsen ereje, visszadúl ágyába,
Bús családját Isten oltalmára bízva.

Még egy sóhaj hallat utolsó útjához,
És lelke felszállott az egek urához.
Most itt bús árvái atyjukra borulva
Szomorúan siratják, jaj az árvák sorsa.

A gyászkoporsóba anyjuk befektetik,
És reá hullatják szomorú könnyeik.
Sírnak, keseregnek, jajszők közt zokogva,
Örökre el vannak e földön hagyatva.

Temetőbe viszik a sírnak átadni,
Még jobban hullanak az árvák könnyei.
Csók közt a koporsót a sírba letették,
Könnyekkel áztatják a sírhant tetejét.

Az énekek közötti szünetben beszélgetnek a halott szokásairól, szenvedéseiről, de gyakran el is kanyarodnak, és aztán minden szóba kerül. Éjfél utánig szoktak maradni, hogy azért legyen egy kis pihenőjük a fáradt háziaknak.

A halálesetet a szóbeszédén kívül újabban a temetkezési vállalat útján is nyilvánosságra hozzák. Mindazoknak az elhunytaknak a gyászjelentését kiteszik a vállalat kirakatába, akiknek ott vesznek koporsót, koszorút; ott rendelik meg a „ceremóniát.” A lelkiüdvöségért való harangozás is a híradás egyik módja. Ha nem a napirendnek megfelelően harangoznak, mindjárt szokták kérdezni, hogy ki halt meg. A harangszóért fizetni kell. Régebben rangnak számított, hogy a halottra hányszor harangoznak. Az egyházi szertartás díjában benne levő harangszón túli harangoztatást „pompázásnak” nevezik. A városban történő temetéskor sokan egész nap zúgatták a harangot.

A temetés napján még jönnek a halottnézők, azért egészen addig, míg nem kezdik várni a papot, a szobában van lefödetlenül a halott. Katolikus helyeken szokás, hogy egy pohárba szenteltvizet tesznek, és egy kis gallyal beszentelik a halottat a látogatók. Ha a tanyáról temetnek, kocsin viszik ki a papot. A városban temetkezők a háznál gyülekeznek, jó órával azelőtt, ahogy a papnak érkeznie kellene. Mióta általánossá vált, hogy a temető hullaházából temetnek (ezt az 1950-es évektől tanácsi rendeletek szabályozzák), a rokonság a háznál gyülekezik, és együtt mennek ki a temetőbe, hogy az oda érkezők részvétét fogadják, és együtt legyenek az elhunyttal utolsó útja előtt. Tanyai temetésre természetesen kevesebben jönnek össze, de emlegetnek a Pusztán is nagy temetéseket, ahol még százan is voltak. A rokonságtól, az időtől, a munkától és a „meghallomságtól” függött, hogy kik, hányan mennek el. A tanyai temetőben nincs hullaház, akit nem a városban temetnek el, azt mindig a háztól kísérik a temetőbe.

A temetésre az udvaron is rendet csinálnak, tisztára felsöprik, télen pedig a havat is elhányják. A papot valaki lesi, és amikor meglátják, kiviszik a koporsót az udvarra, és székekkel rakják körül, úgy, hogy a papnak és a kántornak hagynak csak ki helyet a koporsó lábánál. Ha nagyon kedvezőtlen volt az időjárás, akkor bent a házban, vagy a házelejenél búcsúztatták. Ilyenkor nem fért be mindenki.

A koporsót általában a pap érkezése előtt le szokták zárni, van azonban arra is adatunk, hogy — katolikus családoknál — „a halott még megvárja a pap búcsúztatóját,” és azután teszik csak rá a koporsó fedelét. Régen drótszeggel szegeztek rá, és ez a dübörgés

igen rossz hatással volt a hozzátartozókra. Kíméletesebb az újabb eljárás, hogy a koporsó fedelét facsavarral erősítik rá. Ez nem jár zajjal.

Evangélikus és református családoknál a pap és a kántor részére kis asztalkát tesznek két székkal, az asztalra kancsó vizet és poharakat. A koporsót régebben a család férfitagjai és a szomszédok, újabban a temetkezési vállalat emberei viszik ki a szobából az udvarra.

A halott búcsúztatása a vallások előírásainak megfelelő egyházi szokások szerint történik, követi az országosan kialakult rendet. Az utóbbi időben a Pusztán is tért hódít a társadalmi temetés, az öregek azonban ragaszkodnak még az egyházi szertartáshoz. Nem mindig vallásos meggyőződésből, hanem azért, mert tartanak tőle, hogy haláluk után szóbeszéd tárgyává lesznek — márpedig akiről sokat beszélnek, az nem tud békén nyugodni.

Amikor a koporsót a szobából kivitték, katolikus helyen tömjénnel illatosítják a szobát, egyesek szerint azért, hogy a gonosz szellemet elűzzék. Mindenhol szokás vizont, hogy a ravatal alá söprögetett szemetet kisöprik, hogy a halott „né vigyén maga után másikat.” Ablakot is nyitnak, nehogy valami rossz maradjon a házban, amikor pedig a koporsót a kocsira teszik, és a gyászolók kimentek az udvarról, összedöntik a ravatalt, hogy a halál ne tudjon visszajönni. A kaput sem szabad becsukni, hogy a halál menekülni tudjon.

Régen a legtöbb pusztai temetésen nem volt díszes gyászkocsi, hanem arra a löcsös kocsira tették a koporsót, amellyel a közönséges munkákat is végezték. Volt, aki meg is hagyta, hogy a kedves kocsiján vigyék majd utolsó útjára. Akármilyen messze volt is a temető, gyalog illett a halottat kísérni. A menetnek meghatározott rendje volt. A halottas kocsi előtt haladt a pap és a kántor, utána közvetlenül a rokonság, a rokoni fokozatok szerint. Őket követték az ismerősök. A halottas menetnek ez az általános képe. Kivételt képez, ha fiatal lány halt meg. Menyasszonynak öltöztették fel, és a temetésre koszorúslányokat és koszorúslányokat hívtak. A legények közül vőlegényt választanak, és a család után ő megy két koszorúslánnyal, majd őket követi a többi koszorúspár. Ilyen temetés volt 1930 körül M. Emike temetése is. Az öregek és a gyerekek kedvéért azonban kocsikat is szoktak a menet végére csatlakoztatni.

A Pusztán két temető van: a pusztaközponti és a kardoskúti. A kardoskúti a fiatalabb: 1911-ben temetkeztek ode először. Felekezetre való különbség nélkül, vegyesen temetkeznek mindegyikben, ahogy a sor következik, kivételt csak az öngyilkosok képeznek, akiket a szélső sorba temetnek.

A temetőbe érve a koporsót a sír mellé teszik, és a koszorúkat is köréje rakják. Koszorút az 1890-es évektől fonnak vagy vásárolnak, előtte virágcsokrokat helyeztek a sírra. A távoli rokonok és ismerősök ma is csak virágot visznek. Meg kell említenünk, hogy a sírgödör formáját illetően elég sok a „padmajos sír,” amelyben oldalsó bevésés van, ahova a koporsót beemelik. Így később másik halottat is lehet mellé temetni. „A főhelyen az ember van, az asszonyt az oldalsóba temetik.” Az is jellegzetes temetési mód volt, hogy az elhalt kisgyereket rátették a szülőre vagy nagyszülőre. Ez főleg a pusztaközponti temetőben volt, ez tipikus vásárhelyi szokás. Ilyen esetben „dupla koporsót” csináltak, ami azt jelenti, hogy a sírban levő koporsóra pallincot tesznek, hogy a másik alatt ne szakadjon be. Ez a temetkezési mód többféle babonát és hiedelmet alakított ki, melyeket ma is ismernek még a Pusztán, de Kiss Lajos is fölelegeti a vásárhelyiek temetkezési szokásairól szólva. Úgy tudják, elmúlik a fülfájás, ha régi sír fölbontásakor a koporsóból szeget vesznek ki, és azzal piszkálják meg a fájós fület. Kis forgácsot is szoktak törni vagy bicskával hasítani — titokban — a felbontott sír koporsójából, mert aki azt magánál hordja, nem érheti szerencsétlenség.

Amikor a koporsót a sírba eresztették, és a sírt megáldotta a pap, a halott után dobnak még néhány szál virágot, fiatal halott után pedig még szalagokat is, melyeket a halottkísérő „koszorúsok” viseltek. Régen az volt a szokás, hogy közösen temették el a halottat, különösen szegényebb családoknál. A sírásó ugyanis 1 q búzát kért a sírásásért, amit nem tudott mindenki megfizetni. A béresekkel ásattak ilyenkor sírt, többnyire a szomszéd béreseivel,

mert a családé nem szívesen ázott a gazdája családtagjainak, és ők is hantolták föl a sírt, a rokonság férfitagjaival. Újabban a családok és a rokonok csak egy kis göröngyöt dobnak a koporsó után, a sírt a sírásó és a halottas emberek húzzák be és alakítják ki a sírhantot.

A fejfa letűzése és a koszorúk elhelyezése után csak a rokonság marad a sír körül, mások elköszönnek a legközelebbi hozzátartozóktól. Szokás volt a Pusztán is, hogy a család tagjai megkerülték a sírt, mégpedig háromszor, mielőtt hazamentek.

A temetés napjának befejező eseménye a halotti tor. Az első háború előtt alig volt tor nélküli temetés. A két háború között kezdtek ritkulni, az utóbbi időkben pedig teljesen elmaradnak a halotti torok. Nem is olyan régen általánosnak mondható volt a torozás, ha a szokás részleteit tekintve sokat egyszerűsödött is. Mikorra a temetőből hazaérnek, már elkészült a tornak szánt étel, rendszerint baromfiús vagy birka. A torra meghívják a rokonságon kívül a jó szomszédokat, a sírásót és a halottas embereket is. Hazaérkezéskor mindenki kezét mos az ajtó elé tett lavórban, és csak úgy mennek be a házba, ahol már megterítették.

Valamelyik idősebb rokon jó étvágyat kíván, és megkezdődik a vacsora, amely nem is annyira tartalmában, mint inkább hangulatában egyszerű, csöndes. Italt is szolgálnak föl, de nemigen szokás sokat inni. A halottnak is terítenek, de ahhoz nem nyúl senki. Az ő ételét a tor befejeztével kiteszik az ablakba, vagy az eresz alá, hogy jöjjön el érte. Voltak családok, ahol a halottnak a sírhoz is vittek ételt. K. Juliska kislány volt, amikor 1909-ben meghalt az édesanyja, minden délben vitt neki ebédet a sírra, még két év múlva is, — emlékeznek a Pusztán.

A koldusok, a cigányok, a szegények lesték, hogy hol mikor van temetés, mert a halotti torból ők is részesültek. Garabollyal mentek, mert volt ház, ahol bőségesen ellátták őket ennivalóval: kalácsot és kenyeret adtak nekik, és volt, ahol a halott hátrahagyott holmijából, főként ruháiból ajándékoztak nekik. Ezek mellett pénzt is szoktak adni.

A halottat a Pusztán régen sokáig gyászolták. Aki nem nősült meg, vagy nem ment férjhez, az a házastársát egész életén át gyászolta. Sokan mondták, hogy nem is érezték volna jól magukat, ha nem feketében járnak, úgy megszokták, pedig mondogatták nekik: „vesd mán lē aszt a gyászt.” A szülőket gyermekeik általában egy évig gyászolták. Újabban a halottat egy évig szokták gyászolni. A nők fekete ruhában, a férfiak csak szalaggal, ünnepen fekete nyakkendővel. Addig nem is jártak nyilvános hangos helyekre, míg a gyász ideje le nem telt. Ma már nem ilyen szigorú a fölfogás: szabad társaságba járni, hiszen „úgy sē lehet föltámasztani, aki még gyászujja, az a lelke mélyin gyászujja.”

A halott emlékét őrzik a családban. Nevenapjáról, születésnapjáról megemlékeznek, és éppúgy virágot visznek a sírjára, mint halálának az évfordulóján, vagy mindenszentekkor, amikor gyertyát is égetnek a síron.